

Σύγκριση

Τόμ. 17 (2006)

Το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο του Πολυπαθούς (1839): ο Ivan Vyzhigin (1829) του F. Bulgarin

Πέρσα Αποστολή

doi: [10.12681/comparison.10157](https://doi.org/10.12681/comparison.10157)

Copyright © 2016, Πέρσα Αποστολή

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αποστολή Π. (2017). Το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο του Πολυπαθούς (1839): ο Ivan Vyzhigin (1829) του F. Bulgarin. *Σύγκριση*, 17, 114–143. <https://doi.org/10.12681/comparison.10157>

Το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο
του *Πολυπαθούς* (1839):
Ο *Ivan Vyzhigin* (1829) του F. Bulgarin*

Τόσο στον πρόλογο του *Πολυπαθούς* (1839) όσο και σε άρθρο του στην εφημερίδα *Ο φίλος του λαού*, ο Γρηγόριος Παλαιολόγος παραδέχεται τις οφειλές του σε άλλους συγγραφείς. Υπογραμμίζει όμως ότι η ιστορία του *Πολυπαθούς* στο σύνολό της δεν είναι προϊόν αντιγραφής αλλά καθαρό «πλάσμα του νοός» του και της εμπειρίας του, και αντικρούει την κατηγορία της λογοκλοπής.¹ Επανερχόμενος στο ίδιο ζήτημα στο δεύτερο μυθιστόρημά του, τον *Ζωγράφο* (1842), εκφράζει, διά στόματος του ήρωά του Φιλάρετου, την πεποίθηση πως, από τη στιγμή που όλα τα θέματα έχουν προ πολλού εξαντληθεί, είναι φυσικό ένας συγγραφέας να δανειζεται ιδέες από προγενέστερα έργα. Εκείνο που, κατά την άποψή του, κρίνει την αξία του εκάστοτε δημιουργού είναι αν αποδίδει αυτό το προϋπάρχον υλικό με έναν δικό του, ευφυή τρόπο, μέσα από ένα αισθητικά άρτιο κείμενο, όπως μεταξύ άλλων έκαναν ο Lesage, ο Molière και ο La Fontaine. Για να καταλήξει: «Επίσης και ο Παλαιολόγος εμμύθη, αλλά δεν αντέγραψε ούτε τον Γάλλον Λακάζιον, ούτε τον Ρώσσον Βουλγαρίνον, συγγράφας Ελληνικόν Ζιλβλάσιον, τον οποίον *Πολυπαθή* ωνόμασε».² Ο Παλαιολόγος κατονομάζει, επομένως, δύο συγγραφείς που λειτούργησαν ως πρότυπα για τη συγγραφή του μυθιστορηματός του: τον A. R. Lesage, συγγραφέα του *Gil Blas* (1715, 1724, 1735), και τον Faddej Bulgarin, δημιουργό του ρωσικού *Gil Blas*, του *Ivan Vyzhigin* (1829).

Η επίδραση του *Gil Blas* στον *Πολυπαθή* έχει ήδη σχολιαστεί εκτενώς από την κριτική, γι' αυτό και δεν θα επανέλθω εδώ στο θέμα αυτό.³ Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να παρουσιάσει το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο του *Πολυπαθούς*, τον άγνωστο ρωσικό «Ζιλβλάσιον»,⁴ και να διερευνήσει τα εξής ζητήματα: Ποια είναι η ειδολογική και η ιδεολογική ταυτότητα του *Ivan Vyzhigin* και ποια η σχέση του με το γαλλικό πρότυπό του; Πώς ήρθε ο Παλαιολόγος σε επαφή με το μυθιστόρημα και σε ποιο βαθμό «συνδιαλέγεται» με αυτό; Υπό ποία έννοια λειτούργησε, δηλαδή, ο *Ivan Vyzhigin* ως πρότυπο του *Πολυπαθούς*;

F. Bulgarin: μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα

Ο Tadeusz Bulharyn ή Faddej Bulgarin,⁵ γόνος αριστοκρατικής πολωνικής οικογένειας, είναι κατά γενική εκτίμηση μια πληθωρική και αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Γεννήθηκε στην επαρχία του Μινσκ το 1789 και, όταν ο πατέρας του εξορίστηκε στη Σιβηρία, μετοίκησε με τη μητέρα του στη Ρωσία (1795), για να εγγραφεί, τρία χρόνια αργότερα, στη ρωσική στρατιωτική σχολή. Στη συνέχεια έφυγε ή, σύμφωνα με άλλη εκδοχή, διώχθηκε για κακή συμπεριφορά από τον ρωσικό στρατό και κατατάχθηκε στην πολωνική Λεγεώνα του Ναπολέοντα, με την οποία πολέμησε στην Ισπανία και αργότερα εναντίον της Ρωσίας.⁶ Μετά το τέλος του πολέμου εγκαταστάθηκε στην Πετρούπολη, όπου, όπως σημειώνει ο Ν. Καζαντζάκης, «επαγγελλόταν τον φιλελεύθερο μέχρι της αιματηρής αποτυχίας των Δεκεμβριστών [1825] οπότε μεταπήδησε, για πάντα, στις τάξεις των αντιδραστικών».⁷ Εξέδιδε διάφορα έντυπα, όπως το περιοδικό *Το αρχείο του Βορρά* (*Severnijj Arkhiv*) (1822 κ.ε.) και τη διαδεδομένη εφημερίδα *Η μέλισσα του Βορρά* (*Severnaja Pchela*) (1825 κ.ε.).⁸ Η ισχυρή θέση που κατείχε στον εκδοτικό χώρο, καθώς επίσης οι διασυνδέσεις του με την κυβέρνηση, για την οποία θεωρείται ότι υπηρέτησε ως μυστικός πράκτορας και χαφιές, του επέτρεψαν μεν να προωθήσει το συγγραφικό του έργο, έστρεψαν όμως μεγάλο μέρος της κριτικής εναντίον του, επηρεάζοντας την πρόσληψη του αισθητικά αμφιλεγόμενου έργου του έως σήμερα.⁹ Εκτός από τον *Ivan Vyzhigin*, έγραψε –μεταξύ άλλων– τα μυθιστορήματα *Δημήτριος ο σφαιτεριστής* (*Dmitrij-Samozvanec*) (1830) και *Petr Ivanovich Vyzhigin* (1831), συνέχεια του *Ivan*, όπως επίσης πραγματείες για τα ρωσικά ήθη και έθιμα, απομνημονεύματα (1846-49) κ.λπ. Πέθανε το 1859 μετά από παράλυση δύο ετών.¹⁰

Ivan Vyzhigin

Ο *Ivan Vyzhigin* εκδίδεται αυτοτελώς στην Πετρούπολη στα τέλη Μαρτίου του 1829, αν και αποσπάσματά του είχαν ήδη κυκλοφορήσει στο περιοδικό *Αρχείο του Βορρά* από το 1825 και κατά το 1826.¹¹ Το μυθιστόρημα γνωρίζει αμέσως μεγάλη εκδοτική επιτυχία: η πρώτη έκδοση εξαντλείται σε λίγες ημέρες, την ίδια χρονιά πραγματοποιείται η δεύτερη έκδοση και το επόμενο έτος η τρίτη. Μέσα σε δύο χρόνια πωλούνται πάνω από 6.000 αντίτυπα, ενώ ήδη από το 1829 κυκλοφορούν και οι πρώτες μεταφράσεις στο εξωτερικό: μια γαλλική και μια πολωνική. Από το 1830 έως το 1832 ακολουθούν μια ακόμα πολωνική, δύο γερμανικές, μια σουηδική, μια αγγλική, μια ιταλική, μια ολλανδική και μια ισπανική, και αργότερα μια τσέχικη και μια δεύτερη γαλλική μετάφραση.¹²

Το μυθιστόρημα αφηγείται τις περιπέτειες ενός δεκάχρονου ορφανού αγοριού, του Ivan, που εργάζεται ως υπηρέτης στο κτήμα κάποιου ευγενούς κοντά στα σύνορα της Ρωσίας με την Πολωνία. Όταν η κόρη του αφεντικού του Petronella κλέβεται με τον στρατιωτικό Milonidine, παίρνει μαζί της το μικρό αγόρι. Αργότερα ο Ivan γίνεται υπηρέτης ενός πλούσιου εβραίου πανδοχέα και κατόπιν ενός επιτρόπου, ώσπου μια γυναίκα που συναντά τυχαία στο δρόμο τού λέει πως είναι θεία του και τον υιοθετεί. Από τότε η ζωή του αλλάζει: η «θεία» φροντίζει για τη μόρφωσή του και ικανοποιεί κάθε του επιθυμία. Μια μέρα εκείνος το σκάει από το οικοτροφείο με κάποιο φίλο, αναζητώντας την αγαπημένη του Groonia, που μετακόμισε σε άλλη πόλη. Στη διαδρομή ανακαλύπτει ότι ο «φίλος» και κάποιοι άγνωστοι θέλουν το κακό του κι ότι η καλή του τον απατά. Γλιτώνει την τελευταία στιγμή από απόπειρα δολοφονίας εναντίον του, για να βρεθεί όμως αιχμάλωτος μιας νομαδικής φυλής στις στέπες της Κιργιζίας. Όταν κατά τη διάρκεια κάποιας μάχης σώζει τη ζωή του αρχηγού των Κιργιζίων, εκείνος του προσφέρει την ελευθερία του. Ο Ivan ξανασυναντά τον Milonidine και μαζί επιστρέφουν στα μέρη τους. Γυρίζοντας στη Μόσχα ο Ivan βρίσκει σε άθλια κατάσταση τη θεία του, που του αποκαλύπτει πως είναι η μητέρα του και πως πατέρας του είναι κάποιος πρίγκιπας. Ο Ivan ξανασυναντά την Groonia, αναλώνει την περιουσία του για τα πολυτελή της γούστα και γίνεται για χάρη της χαρτοκλέφτης, ώσπου μια μέρα εκείνη τον εγκαταλείπει για κάποιον πλουσιότερο εραστή. Ο ήρωας προσπαθεί να αλλάξει, επιδιώκει ματαίως να συνάψει επωφελή γάμο, στη συνέχεια κατατάσσεται στο στρατό και παίρνει μέρος σε μάχες εναντίον των Τούρκων. Κατόπιν μαθαίνει ότι οι άγνωστοι που νωρίτερα ήθελαν να τον σκοτώσουν ήταν συγγενείς του πατέρα του. Διεκδικεί την περιουσία του δικαστικά, παντρεύεται την Olga, μια κοπέλα την οποία έσωσε από τα χέρια ενός εκμεταλλευτή, και γίνεται επιθεωρητής της αστυνομίας. Στο τέλος αποσύρεται σε κτήμα με τη γυναίκα, τους τρεις γιους και την κόρη του.

Παρά το γεγονός ότι σε όλες τις προδημοσιεύσεις το έργο επιγράφεται «ρωσικός *Gil Blas*» (επειδή ο Bulgarin ήθελε να εκμεταλλευτεί την τεράστια εκδοτική επιτυχία του μυθιστορήματος του Lesage), η συγγένεια του *Ivan Vyzhigin* με το γαλλικό του πρότυπο είναι από όλες τις απόψεις περιορισμένη.¹³ Συγκριτική μελέτη των δύο κειμένων καταδεικνύει ότι άμεσα δάνεια ή μεταφορές αντούσιων επεισοδίων από το μυθιστόρημα του Lesage δεν υπάρχουν. Οι ομοιότητες αφορούν κάποια γενικά θεματικά μοτίβα, προερχόμενα από την πικαρική παράδοση,¹⁴ και –ως ένα βαθμό– το αφηγηματικό και δομικό σχήμα του κειμένου: Κεντρική μορφή και πρωτοπρόσωπος αφηγητής της ιστορίας

είναι ένας ορφανός υπηρέτης, που αρχικά αλλάζει διάφορα αφεντικά και βιώνει διάφορες περιπέτειες, περιπλανώμενος σε έναν ευρύ γεωγραφικό και κοινωνικό χώρο. Με αυτό τον τρόπο ο συγγραφέας βρίσκει την ευκαιρία να φωτίσει τα ήθη διαφόρων περιοχών της ρωσικής επικράτειας (από τη ρωσική επαρχία και τις μακρινές στέπες ως τα σαλόνια της Μόσχας και της Πετρούπολης) και διαφόρων επαγγελματικών ομάδων και κοινωνικών στρωμάτων.¹⁵ Η πλοκή είναι διαρθρωμένη σε επεισόδια, και στην ιστορία του κεντρικού ήρωα παρεμβάλλονται ένθετες ιστορίες δευτερευόντων προσώπων.

Ακολουθώντας το ύφος, τον ιδεολογικό προσανατολισμό και την κοσμοαντίληψη του *Gil Blas* και αποκλίνοντας σε αρκετά σημεία από το πικαρικό είδος της πρώιμης ισπανικής φάσης, ο ήρωας εμφανίζεται εκ φύσεως καλός, τα δε ατοπήματά του αποδίδονται περισσότερο σε αδυναμία του χαρακτήρα του και στις κοινωνικές συνθήκες.¹⁶ Μέσα από το παράδειγμα του ήρωα εδραιώνεται η πίστη στην καλοσύνη του ανθρώπου και στην ηθική εγκυρότητα της κοινωνίας. Η αίσθηση του χάους που αποπνέουν τα ισπανικά πικαρικά κείμενα της εποχής του μπαρόκ απουσιάζει. Η τύχη μπορεί για αρκετό διάστημα να τον κατατρώει, εντέλει όμως ο ήρωας καταφέρνει να ξεπεράσει τις δοκιμασίες της: ο Ivan ξεκινά από χαμηλά, σύντομα όμως η ζωή του αλλάζει, καθώς αποκτά μόρφωση, μαθαίνει ότι έχει ευγενική καταγωγή, ανακτά την πατρική του περιουσία, δημιουργεί οικογένεια και αποσύρεται στην εξοχή (πορεία ανάλογη με εκείνη του *Gil Blas*). Ως καινοτομία προστίθεται το στοιχείο του μυστηρίου (η άγνωστη πραγματική ταυτότητα του ήρωα και οι άνομες προσπάθειες των αντιπάλων του προκειμένου να αποτρέψουν την αποκάλυψή της), που δεν απαντά ούτε στον *Gil Blas* ούτε σε προγενέστερα πικαρικά κείμενα. Τέλος, απουσιάζει το πικαρικό αφηγηματικό παιχνίδι της αυτό-συγκάλυψης / αυτό-αποκάλυψης και το ειρωνικό αποτέλεσμα της διάστασης μεταξύ ήρωα / δράστη-αφηγητή, ενώ η πλοκή –ιδίως στο δεύτερο μέρος– είναι σαφώς υποτυπώδης και προσχηματική, καθώς κύριο μέλημα του συγγραφέα είναι να περιγράψει τη σύγχρονη ρωσική ζωή.¹⁷ Όπως προκύπτει και από το ίδιο το κείμενο, στόχος του Bulgariin ήταν όχι απλώς να προσφέρει μια ακόμα ρωσική παραλλαγή ή μεταφορά του γαλλικού προτύπου, αλλά να αποτυπώσει τις κοινωνικές συνθήκες και τις αξίες του έθνους.

Ίσως αυτό εξηγεί γιατί ο συγγραφέας προτίμησε τελικά τον υπότιτλο «σατιρικό μυθιστόρημα ηθών» (*npravstvenno-satiriceskij roman*) για την αυτοτελή έκδοση του κειμένου. Με την επιλογή αυτή απέφευγε, όπως εξηγεί ο Mocha, όχι μόνο τις υπόνοιες για έλλειψη πρωτοτυπίας αλλά και τις συγκρίσεις με άλλους ρώσους συγγραφείς (ιδίως με τον Narezhnij).¹⁸

Όσον αφορά την ειδολογική ταυτότητα του κειμένου, μπορεί μεν κάποιοι

κριτικοί (π.χ. Le Blanc, Striedter) να συμπεριλαμβάνουν τον *Ivan Vyzhigin* στη συζήτηση για την εξέλιξη του πικαρικού είδους στη Ρωσία, επισημαίνουν όμως τις σαφείς αποκλίσεις του από αυτό, ενώ οι περισσότεροι συμφωνούν πως προσεγγίζει το μυθιστόρημα ηθών (*pravny*) (π.χ. Rogodin, Mocha).¹⁹ Για την ακρίβεια, θα λέγαμε ότι ο Bulgarin άντλησε στοιχεία από διάφορα είδη: το διασκεδαστικό και το περιπετειώδες από το πικαρέσκο, το ηθικο-σατιρικό από το μυθιστόρημα ηθών (*roman de mœurs*) κατά το πρότυπο του Jouy²⁰ και τη σκιαγράφηση χαρακτήρων από τον La Bruyère, ενώ ενσωμάτωσε ιστορικές πληροφορίες για τη Ρωσία και την Πολωνία και στιγμιότυπα από τις εμπειρίες του στους ρωσοτουρκικούς πολέμους.²¹

Η κριτική της εποχής δεν επιφύλαξε ιδιαίτερος θερμή υποδοχή στον *Ivan Vyzhigin*. Θεωρούσε πως ήταν ένα μέτριο κείμενο, διόλου τερπνό ούτε κατ'ουσίαν ωφέλιμο. Επισήμαινε την έλλειψη ρεαλιστικότητας στην καταγραφή της ρωσικής ζωής και πλήθος διδακτικών κοινοτοπιών, ενώ έκανε λόγο για απουσία χαρακτήρων. Κάποιοι κριτικοί σημείωναν ως θετική την προσπάθεια συγγραφής ρωσικού μυθιστορήματος, παρά τις όποιες αισθητικές, δομικές και άλλες αδυναμίες του. Σε γενικές γραμμές, όμως, τα κολακευτικά άρθρα αποτελούσαν την εξαίρεση και συνήθως προέρχονταν από ανθρώπους τους περιβάλλοντος του συγγραφέα. Η αρνητική κριτική συνέτεινε ώστε η εκδοτική επιτυχία του μυθιστορήματος να περιοριστεί στα πρώτα χρόνια κυκλοφορίας του έργου και να μην συνοδευτεί από μια ευρύτερη και διαρκέστερη καταξίωση. Σύντομα άρχισαν να εμφανίζονται παρωδίες, όπως π.χ. από τον Anfimovich Orlov, προκαλώντας την οργή του Bulgarin.²² Στη συζήτηση παρενέβη και ο Pushkin, ο οποίος έσπευσε να υπερασπιστεί τον Orlov, εξαπολύοντας παράλληλα τα βέλη του εναντίον του Bulgarin. Απειλούσε μάλιστα ότι θα έγραφε τον πραγματικό *Vyzhigin*, με στοιχεία από τη ζωή του Bulgarin, προκειμένου να καταδείξει την υποκρισία του.²³

Η κριτική παραμένει ως σήμερα διχασμένη σχετικά με το ρόλο και τη θέση που επέχει ο Bulgarin στην ιστορία της ρωσικής λογοτεχνίας. Ορισμένοι μελετητές (π.χ. Alkire, Mejzutowicz, Mocha, Thumin, Vaslef, κ.ά.) θεωρούν καθοριστική τη συμβολή του Bulgarin στην ανάπτυξη της ρωσικής πεζογραφίας: υποστηρίζουν ότι οι εκδοτικές προσπάθειες του Bulgarin, όπως επίσης του Grech και του Polevoi (των δύο άλλων ισχυρών ανδρών του εκδοτικού χώρου), συνέτειναν στην αύξηση του αναγνωστικού κοινού και κατά συνέπεια στην άνοδο τόσο της δημοσιογραφίας όσο και της εθνικής πεζογραφίας. Επιπλέον, θεωρούν πως το παράδειγμα του *Ivan Vyzhigin* παρότρυνε άλλους ρώσους διανοούμενους να καταπιασθούν με το μυθιστορηματικό είδος. Κάποιοι διακρίνουν, μάλιστα,

επιρροές στο έργο του Γκόγκολ, του Ντοστογιέφσκι και του Τολστόι.²⁴ Μια άλλη μερίδα της κριτικής, πάλι, αντικρούει τους παραπάνω ισχυρισμούς, υπογραμμίζοντας τη χαμηλή ποιότητα του συγγραφικού έργου του Bulgarin και τις συνακόλουθες επιπτώσεις που επέφερε το έργο του στην εξέλιξη της ρωσικής πεζογραφίας, ενώ παράλληλα συσχετίζει τη λογοτεχνική πορεία του φιλόδοξου συγγραφέα με τις αμφιλεγόμενες ενέργειές του για την προώθησή του έργου του και την εξουδετέρωση των αντιπάλων του.²⁵

Ο Bulgarin κλείνει τον *Ivan Vyzhigin* με τον ήρωα να προφητεύει πως σύντομα θα έφτανε η στιγμή που η υψηλή κοινωνία της Ρωσίας θα διάβαζε ρωσικά βιβλία· πως θα γελούσε με τους προγόνους της που έμεναν προσκολλημένοι σε καθετί ξενόφερτο και πως η ρωσική λογοτεχνία θα έφτανε στο επίπεδο της γαλλικής, της αγγλικής και της γερμανικής (τόμ. 4, σ. 391). Λίγο αργότερα η προφητεία του έμελλε να επαληθευτεί, ο ίδιος όμως σύντομα θα επισκιαζόταν από τους μεταγενέστερους δημιουργούς και θα περιέπιπτε στην αφάνεια.

«*Εμιμήθην... τον Ρώσσον Βουλγαρίνον*»

Ο Παλαιολόγος θα πρέπει να διάβασε το μυθιστόρημα του Bulgarin από την πρώτη γαλλική μετάφραση του 1829. Η μετάφραση κυκλοφόρησε αυτοτελώς το νωρίτερο στα τέλη Σεπτεμβρίου και το αργότερο στις αρχές Οκτωβρίου. Σε αυτό το συμπέρασμα οδηγούμαστε αφενός επειδή στην εισαγωγή της γαλλικής μετάφρασης ο εκδότης διαμαρτύρεται για κάποιο ανυπόγραφο κλειψίτυπο κείμενο που κυκλοφόρησε «τον περασμένο Σεπτέμβριο», δηλαδή τον Σεπτέμβριο του 1829, από τις εκδόσεις Bossange père με τον τίτλο *L'Hermite russe* και ενώ αναμενόταν η κυκλοφορία της επίσημης έκδοσης,²⁶ και αφετέρου γιατί στις 23 Οκτωβρίου 1829 δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Figaro* βιβλιοκρισία για τον *Ivan Wyzhigine*. Σύμφωνα πάντως με τον πρόλογο της έκδοσης, αποσπάσματα του έργου είχαν ήδη δημοσιευτεί νωρίτερα σε συνέχειες στην εφημερίδα *Mercure de France au 19e siècle*.²⁷ Εκείνη την περίοδο ο Παλαιολόγος βρισκόταν ακόμα στη Γαλλία. Όπως προκύπτει από επιστολή του κόμη Lasteyrie με ημερομηνία 8 Σεπτεμβρίου 1829, η αναχώρηση του Παλαιολόγου δεν έχει μέχρι εκείνη τη στιγμή πραγματοποιηθεί.²⁸ Ο διορισμός του στο Αγροκήπιο της Τίρυνθας αναγγέλλεται στα τέλη του ίδιου έτους, αλλά τα καθήκοντά του τα αναλαμβάνει μάλλον από τις αρχές του 1830.²⁹

Ποια είναι όμως η σχέση του *Πολυπαθούς* με το δεύτερο ομολογημένο πρότυπό του; Τι εννοεί ο Παλαιολόγος όταν δηλώνει ότι μιμήθηκε τον «Ρώσσον Βουλγαρίνον»; Από θεματική άποψη, οι μάλλον περιορισμένες ομοιότητες που

εντοπίζονται μεταξύ των δύο αφηγήσεων είναι αρκετά γενικές και δεν μας επιτρέπουν να κάνουμε λόγο για άμεσα δάνεια. Μια πρώτη θεματική ομοιότητα αφορά την ανατροφή των δύο ηρώων και την περιγραφή των μαθητικών τους χρόνων. Οι δύο νεαροί ήρωες ξεκινούν τη ζωή τους με διαφορετικούς όρους: ο μεν Ιβαν μεγαλώνει δύσκολα ως ορφανός υπηρέτης. Αγνοεί την αριστοκρατική του καταγωγή και την ταυτότητα των γονέων του, ώσπου την προστασία του αναλαμβάνει κάποια θεία του, που αργότερα αποδεικνύεται ότι είναι η μητέρα του· από την άλλη, ο Φαβίνης είναι γιος ενός πλούσιου λεβαντίνου διερμηνέα και της ελληνίδας κόρης δικηγόρου στο Πέραν, που επίσης μένει ορφανός όταν ο πατέρας του σκοτώνει τη μητέρα του για λόγους ζηλοτυπίας και εξαφανίζεται, ενώ την ανατροφή του αναλαμβάνουν οι παππούδες του. Και οι δύο ήρωες ενδίδουν στη διάθεση των μετέπειτα κηδεμόνων τους να ικανοποιήσουν κάθε τους επιθυμία, ενώ σύντομα μούνται στην «τέχνη» της εξαπάτησης από τους συμμαθητές ή τους υπηρέτες του σπιτιού. Όπως εξομολογείται ο Ιβαν:

«On ne me refusait jamais rien, cela m'enhardissait à prétendre davantage, par la raison que les désirs croissent en proportion de la facilité que l'on a de les satisfaire. A la pension, les enfans déjà grands [...] jouaient entr'eux aux cartes, se donnaient des déjeunés les uns aux autres [...] Lorsque l'argent me manquait pour mes plaisirs, j'inventais des besoins urgents, et n'osant pas révéler à ma tante ce que nous faisons avec quelque mystère, j'empruntais sur mes livres, sur mes couleurs, sur mes étuis de mathématiques, et même sur de cahiers de papier blanc ; c'est ainsi que j'apprenais à mentir et à tromper». (= Δεν μου αρνούνταν ποτέ τίποτα, με αποτέλεσμα να υποκρίνομαι περισσότερο, καθώς όσο πιο εύκολα ικανοποιούσαν τις επιθυμίες μου τόσο περισσότερο αυτές αυξάνονταν. Τα μεγάλα παιδιά του οικοτροφείου [...] έπαιζαν μεταξύ τους χαρτιά και κερνούσαν το ένα το άλλο λιχουδιές. [...] Όταν δεν είχα αρκετά χρήματα για τις διασκεδάσεις μου, υποκρινόμουν ότι υπήρχαν επιτακτικές ανάγκες, κι επειδή δεν τολμούσα να αποκαλύψω στη θεία μου τι κάναμε κρυφά, ζητούσα λεφτά για βιβλία, μπογιές, διαβήτες και χαρτί, κι έτσι έμαθα να λέω ψέματα και να κοροϊδεύω τους άλλους).

(Τόμ. 1, σ. 251)

Ανάλογες είναι και οι εμπειρίες που εξομολογείται ο Φαβίνης:

«Όθεν οι γονείς και λοιποί συγγενείς της μητρός μου [...] μ' εσνήθισαν να κάμνω ατιμωρητί, όλας τας παραλόγους θελήσεις μου. [...] Εκτός των αισχρολογιών και της αυθαδείας μου, απέκτησα και άλλα ελαττώματα, χάρις εις τους συμμαθητάς μου και τινας άλλους συνηλικιώτας μου, με τους οποίους εσχετίσθην εις την πόλιν. Οι Μέντορες ούτοι μ' έμαθαν να υποκρίπτω από τον πάππον μου χρήματα, εκ των οποίων ωφελούντο και αυτοί, είτε κερδίζοντες μέρος εις τα παιγνίδια της τύχης, είτε συντρώγοντες με εμέ γλυκίσματα» (σσ. 9-13).

Ένα δεύτερο σημείο αφορά τις μετέπειτα περιπέτειες του Φαβίνη στη Ρωσία (βιβ. 2, κεφ. ΣΤ'-Θ'). Εδώ εντοπίζονται κάποιες γενικές θεματικές ομοιότητες, οφειλόμενες μάλλον στον κοινό χωροχρόνο της αφήγησης, αλλά και κάποιες αποκλίσεις όσον αφορά τον τρόπο απεικόνισης της ρωσικής ζωής. Ο Αλέξανδρος αιχμαλωτίζεται από τον ρωσικό στρατό κατά την περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου των ετών 1806-1812, όταν το οθωμανικό πλοίο που τον είχε περισυλλέξει από τη θάλασσα, μετά από ναυάγιο, καταλαμβάνεται από Ρώσους. Αναγκάζεται για τρεις μήνες να βοηθήσει στην κατασκευή φρουρίου στο Χάρκοβο, στη συνέχεια αφήνεται ελεύθερος, παραμένει στη Ρωσία για δύο ακόμα χρόνια και μετά αποφασίζει να καταταχθεί ως εθελοντής στον ρωσικό στρατό προκειμένου να βρει την ευκαιρία να το σκάσει από τη χώρα.³⁰ Την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο πηγαίνει και ο Ιβαν στο Χάρκοβο για να καταταχθεί στον ρωσικό στρατό. Σε αντίθεση όμως με τον λιπόψυχο Φαβίνη, ο οποίος διαρκώς αναζητούσε ευκαιρίες για να δραπετεύσει, ο Ιβαν επιδεικνύει εξαιρετική γενναιοτήτα.³¹ Παρασημοφορείται μάλιστα για τη συμβολή του στη νικηφόρο έκβαση των μαχών εναντίον των Τούρκων (τόμ. 4, σ. 213).³² Η περιγραφή του σχετικού επεισοδίου από τον Φαβίνη είναι σατιρικά αυτοϋπονομευτική, ενώ στον *Ivan* αγγίζει τα όρια του κομπασμού εκ μέρους του ήρωα-αφηγητή.

Οι δύο συγγραφείς περιγράφουν με διαφορετικό τρόπο τις συνθήκες που επικρατούν στο ρωσικό στράτευμα. Ο Παλαιολόγος σκιαγραφεί τον ρωσικό στρατό με μελανά χρώματα: επισημαίνει τη σκληρή μεταχείριση που επιφυλάσσει στους αιχμαλώτους (σ. 70) και αργότερα τον βάνουσο τρόπο εκπαίδευσης των νεοσυλλέκτων, με ύβρεις, ξυλοδαρμούς, αυστηρές τιμωρίες (σ. 76).³³ Αναφέρεται επίσης στην έφεση των ρώσων στρατιωτών για το ποτό και στην επιτηδειότητά τους στις κλοπές.³⁴ Περιγράφει, τέλος, τις άθλιες συνθήκες που επικρατούν σε ένα ρωσικό στρατιωτικό νοσοκομείο, όπου ο Φαβίνης κινδυνεύει να πεθάνει εξαιτίας της αμάθειας των γιατρών (σ. 81). Αντιθέτως, ο *Bulgariu* προσφέρει μια μάλλον κολακευτική εικόνα του ρωσικού στρατού: η εκπαίδευση του ήρωα γίνεται χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες, με εξαίρεση κάποιες διενέξεις που αρχικά έχει με ορισμένους συστρατιώτες του. Ακόμα και στις σκηνές κατά τις οποίες το στράτευμα διασκεδάζει πίνοντας βότκα και σαμπάνια δεν επισημαίνονται ακρότητες. Τέλος, η αδικία που υφίσταται ο ήρωας, όταν συστρατιώτης του παρασημοφορείται για τα δικά του ανδραγαθήματα, αμέσως αποκαθίσταται και ο σφετεριστής τιμωρείται (τόμ. 4, σσ. 156-197).

Η περιγραφή των ρωσικών ηθών στον *Πολυπαθή* συμπληρώνεται από δύο ακόμα κωμικοτραγικά επεισόδια, στα οποία περιγράφονται τα ελαττώματα δύο εκπροσώπων της ρωσικής αστικής τάξης: η υποκριτική ευσέβεια και η φιλαργυ-

ρία ενός ζηλότυπου εμπόρου και ενός τοκογλύφου και παραχαράκτη, οι οποίοι θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με τον εβραίο έμπορο που τροχίζει νομίσματα στον *Ivan* (τόμ. 2, σ. 174).³⁵

Ένα τρίτο σημείο θεματικής συνάφειας (που κατά την άποψή μου έχει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον), αφορά την περιγραφή της Κωνσταντινούπολης και των κατοίκων της, καθώς επίσης την παρουσίαση και το σχολιασμό των οθωμανικών ηθών. Στον μεν Παλαιολόγο οι σχετικές αναφορές διαχέονται σε διάφορα κεφάλαια,³⁶ στον *Ivan Vyzhigin* συγκεντρώνονται στην ένθετη αφήγηση του στρατιωτικού *Milovidine* (τόμ. 2, κεφ. 17).³⁷ Ζήτημα μίμησης ή αντιγραφής από το ρωσικό κείμενο και πάλι δεν προκύπτει. Ο Παλαιολόγος γνώριζε εξάλλου την Κωνσταντινούπολη από πρώτο χέρι, καθώς είχε γεννηθεί και μεγαλώσει εκεί και ήταν κάτοχος της τουρκικής γλώσσας. Το 1827 είχε μάλιστα εκδόσει το *Esquisses de mœurs turques au dix-neuvième siècle*, μια περιγραφή των οθωμανικών ηθών από την οποία μετακενώθηκαν αρκετά στοιχεία στον *Πολυπαθή*.³⁸

Αυτό που κατά κύριο λόγο αποτυπώνεται ανάγλυφα και από τους δύο συγγραφείς είναι η πολυεθνικότητα της Κωνσταντινούπολης. Πιο συγκεκριμένα, ο *Bulgarin* επιχειρεί να σκιαγραφήσει τα πορτρέτα των διαφόρων εθνικών ομάδων που κατοικούν εκεί και να φωτίσει το πολύπλοκο πλέγμα των μεταξύ τους σχέσεων. Ειδικότερα, στρέφει την προσοχή του στο Πέραν, όπου ζουν, όπως γράφει, «des descendants d'Européens, tels que: Italiens (la plupart Vénitiens), Illyriens et autres Slavons du sud, Arméniens catholiques, Français en petit nombre, Anglais, Allemands en plus petit nombre encore» (= απόγονοι Ευρωπαίων, όπως: Ιταλοί –κυρίως Βενετοί–, Ιλλυριοί και άλλοι σλάβοι του νότου, καθολικοί Αρμένιοι, λίγοι Γάλλοι και ακόμα λιγότεροι Άγγλοι και Γερμανοί) (τόμ. 2, σ. 268). Η κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα του Σταυροδρομίου αναδεικνύεται επίσης μέσα από το κείμενο του Παλαιολόγου, όταν π.χ. στην αρχή της ιστορίας περιγράφεται «πλήθος Ιουδαίων, Αρμενίων, Ελλήνων, Οθωμανών και Ευρωπαίων πάσης φυλής» (σ. 24) να πολιορκεί το γραφείο του επίδοξου δικηγόρου Φαβίνη, που μόλις πέτυχε την πρώτη του δικαστική νίκη.

Τα σχόλια του *Bulgarin* δεν είναι ιδιαίτερος κολακευτικά για τους κατοίκους του Πέραν: τους χαρακτηρίζει απαίδετους, ενώ ως μοναδικό τους προσόν αναγνωρίζει τη γλωσσομάθεια: «Les enfans bégaiant à peine, que déjà on les instruit à parler turc, grec, français et italien» (= Τα παιδιά μόλις που συλλαβίζουν και μαθαίνουν να μιλάνε τουρκικά, ελληνικά, γαλλικά και ιταλικά) (τόμ. 2, σσ. 269-270). Χάρη στη γλωσσομάθειά τους –σημειώνει– καταφέρνουν να ανελιχθούν στην ιεραρχία και να γίνονται δραγουμάνοι (διερμηνείς) της Πύλης (τόμ. 2, σ. 270). Ομοίως στον *Πολυπαθή*, ο ίδιος ο πατέρας του Αλέξανδρου Ιωάννης, γαλ-

λικής καταγωγής, εργάζεται ως δραγουμάνος της Πύλης και κατοικεί στο Πέραν. Επίσης, ο νεαρός Φαβίνης από μικρή ηλικία μαθαίνει «τα Γαλλικά, τα Ιταλικά, και ολίγα Αγγλικά» (σ. 15), ενώ αργότερα γίνεται κι ο ίδιος δραγουμάνος. Ο Bulgarin κάνει επιπλέον λόγο για την αρχομανία, τη φιλοχρηματία και την έφεση των Περαιωτών στις δολοπλοκίες. Σε αυτές συμπράττουν, σύμφωνα πάντα με τον ρώσο συγγραφέα, και οι γυναίκες ή οι αδερφές τους, που επίσης περιγράφονται ως ματαιόδοξες, φαυλόβιες και άσχημες (τόμ. 2, σσ. 272-274). Αντιθέτως οι Ελληνίδες επαινούνται από τον Bulgarin για το αρμονικό συνταίριασμα ομορφιάς και πνευματικού πλούτου (τόμ. 2, σ. 274), εικόνα που μας παραπέμπει στο πορτρέτο της Άννας, μητέρας του Φαβίνη (σ. 13). Πολλές πάντως από τις Ελληνίδες με τις οποίες έρχεται σε επαφή ο ήρωας του Παλαιολόγου θυμίζουν τις γυναίκες του Πέραν όπως τις περιγράφει ο Bulgarin: είναι δηλαδή ματαιόδοξες και, παρά την κλίση τους προς τα ερωτικά, δεν φαίνονται ιδιαίτερος «επιδεκτικά αισθηματικού έρωτος» (σ. 17) για τον Φαβίνη, κυρίως λόγω της οικτρής οικονομικής του κατάστασης, όπως συμβαίνει και με τον Milovidine (τόμ. 2, σ. 274).³⁹ Γενικότερα, τα σχόλια για τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης είναι θετικά: περιγράφονται ως ευγενικοί, ευφυείς, ειλικρινείς και φιλόφρονες (τόμ. 2, σσ. 265, 274). Τέλος, ο Bulgarin επισημαίνει ότι ανάμεσα στους Έλληνες και τους άλλους Περαιώτες συντηρείται μια αμοιβαία αντιπαλότητα, κυρίως για το ποιος θα συγκεντρώσει στα χέρια του τη μεγαλύτερη πολιτική και οικονομική δύναμη (τόμ. 2, σ. 271), θέμα στο οποίο δεν υπεισέρχεται ο Παλαιολόγος.

Εν συνεχεία, κοινά –σε μεγάλο βαθμό– είναι τα ελαττώματα των Οθωμανών που εντοπίζουν και οι δύο συγγραφείς. Ο Bulgarin περιγράφει μέσω του ήρωά του τους Οθωμανούς ως αμαθείς και μισαλλόδοξους, καχύποπτους απέναντι σε κάθε είδους μεταρρύθμιση και σε κάθε προσπάθεια εξευρωπαϊσμού. Ενδεικτικός είναι ο διάλογος που αναπαράγει μεταξύ δύο υψηλά ιστάμενων Οθωμανών, οι οποίοι καταλήγουν πως δεν θα έπρεπε να ενθαρρύνεται η μάθηση, επειδή ενδεχομένως θα έστρεφε τους υπηκόους ενάντια στην εξουσία τους (τόμ. 2, σ. 284). Εύγλωττο είναι και το εξής σχόλιο του αφηγητή Milovidine: «*Mon cher Wyjighine, parmi les Européens, il est des hommes qui crient contre les lumières. Eh bien, qu'ils considèrent l'Asie mineure, et qu'ils comparent l'état où elle est aujourd'hui avec celui où elle fut sous la domination des sages califes, protecteurs des sciences et amis de la civilisation*» (= Αγαπητέ μου Βυζίγκιν, κάποιοι Ευρωπαίοι μαίνονται εναντίον του πολιτισμού. Καλά θα κάνουν να ρίξουν μια ματιά στη Μικρά Ασία, και να συγκρίνουν την τωρινή της κατάσταση με την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν υπό την εξουσία των σοφών χαλίφηδων, που προστάτευαν τις επιστή-

μες και αγαπούσαν τον πολιτισμό) (τόμ. 2, σσ. 282-283). Ανάλογο είναι το περιεχόμενο διάλογου που μεταφέρει ο Παλαιολόγος, αποτυπώνοντας την αποστροφή των Οθωμανών απέναντι στα φθοροποιά ευρωπαϊκά ήθη αλλά και τη δυσπιστία τους απέναντι στη σύγχρονη ιατρική (σ. 101-102). Επιπλέον, και οι δύο συγγραφείς περιγράφουν το μίσος των Οθωμανών για τους Χριστιανούς, την ευκολία με την οποία ο σουλτάνος παίρνει κεφάλια, την αδράνεια και τη διαφθορά της αστυνομίας και γενικότερα της κρατικής μηχανής, εξαιτίας της οποίας η Κωνσταντινούπολη έχει γίνει πόλος έλξης τυχοδιωκτών.⁴⁰

Πάντως ο Παλαιολόγος δεν παραλείπει να εξάρει και τα θετικά βήματα που έχουν αρχίσει να σημειώνονται στον οθωμανικό χώρο. Αναφερόμενος π.χ. στο θέμα της κρατικής ασυδοσίας, ο συγγραφέας υπογραμμίζει, σε υποσημείωση, την περιστολή των καταχρήσεων επί Σουλτάν Μαχμούτ, και καταλήγει: «αν και οι Οθωμανοί έχουν ένεκα της αμαθείας των, πολλές προλήψεις και άλλα τινά ελαττώματα, είναι όμως ειλικρινέστεροι εις την φιλίαν των και τιμιότεροι εις τα συναλλάγματά των από πολλά χριστιανικά έθνη» (σ. 104), κάτι το οποίο δεν διστάζει να παραδεχτεί και ο Bulgarin: «[...] après les ambassadeurs, leurs conseillers, les secrétaires de légation et les voyageurs, les plus honnêtes gens de Constantinople soient précisément les *infidèles*... je veux dire les Turcs et non les *Révotes*» (= μετά τους πρεσβευτές, τους συμβούλους τους, τους γραμματείς των πρεσβειών και τους εκάστοτε ταξιδιώτες, οι πιο τίμιοι άνθρωποι στην Κωνσταντινούπολη είναι σαφώς οι άπιστοι... δηλαδή οι Τούρκοι και όχι οι Περαιώτες) (τόμ. 2, σ. 276).

Τέλος, ουδέτερη είναι η στάση του Bulgarin απέναντι στους καθολικούς Αρμενίους, ενώ κατακεραυνώνει τους Εβραίους, κυρίως μέσα από το πορτρέτο ενός Εβραίου που ασπάστηκε το Μωαμεθανισμό για ιδιοτελείς, όπως αποδεικνύεται στη συνέχεια, σκοπούς. (Ο συγγραφέας εκτοξεύει και σε άλλα σημεία του κειμένου δυσμενή σχόλια για τους Εβραίους, παρουσιάζοντάς τους ανειλικρινείς, φιλοχρήματους, επίβουλους και απατεώνες.) Αντιθέτως, ο Παλαιολόγος δεν κάνει κάποια αρνητικά σχόλια: Αναφέρει μεν στην αφήγηση κάποιον εβραίο απατεώνα, αλλά το επεισόδιο είναι σύντομο (σ. 23), ενώ η περιγραφή του άλλου Εβραίου που εμφανίζεται στο κείμενο, ενός γιατρού στο φρενοκομείο της Κωνσταντινούπολης, δεν χρωματίζεται αρνητικά (σ. 88).

Συμπληρωματικά θα μπορούσαν να αναφερθούν και τα εξής δευτερεύοντα και γενικά μοτίβα που απαντούν στα δυο κείμενα, ορισμένα από τα οποία όμως κατά πάσα πιθανότητα προέρχονται απευθείας από τον *Gil Blas*:

α) Το μοτίβο του νεαρού υπηρέτη τον οποίο δέρνουν για να παραδειγματιστεί ο πλούσιος γιος του αφεντικού απαντά τόσο στον *Ivan Vyzhigin* (τόμ. 1, σ. 11),

όσο και στην ιστορία του Στέφανου στον *Πολυπαθή* (βιβ. 1, κεφ. 9), αλλά και στην ιστορία του Ραφαέλ στον *Gil Blas* (βιβ. 5, κεφ. 1).

- β) Η απεικόνιση της ζωής των θεατρίνων, που ζωντανεύει στον *Ivan Vyzhigin* με αφορμή την ιστορία της Groonia / Laure (τόμ. 3, σσ. 252 κ.ε., κ.α.) και που θυμίζει τη Λάουρα / Εστελλά του *Gil Blas*.⁴¹ Ομοίως και ο Παλαιολόγος στρέφει την προσοχή του στο χώρο του θεάτρου στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Η δραματοποιία μου, φιλόλογοι και άλλα ποικίλα» (σσ. 195-203).
- γ) Η ρομαντική σκηνή του αποχωρισμού του Ivan από την Groonia (τόμ. 1, σ. 299), την οποία ο Tonnet συσχετίζει με την αντίστοιχη σκηνή του αποχωρισμού του Φαβίνη από τη Ρωξάνδρα (σσ. 66-67).⁴²
- δ) Το θέμα της χαρτοπαιξίας: Και τους δύο ήρωες εμπλέκουν οι ερωμένες τους στη χαρτοπαιξία, και ειδικότερα στο παιχνίδι του «Φαραώ», με τη διαφορά ότι ο Φαβίνης πέφτει θύμα χαρτοκλεφτών, ενώ ο Ivan αναγκάζεται λόγω οικονομικής ένδειας να γίνει ο ίδιος χαρτοκλέφτης.⁴³
- ε) Το πρόβλημα της πανούκλας: Και στα δύο κείμενα γίνεται αναφορά στην πανούκλα που συχνά μαστίζει την Κωνσταντινούπολη εκείνη την εποχή. Εξαιτίας της αναγκάζεται ο Milonidine να εγκαταλείψει την πόλη (τόμ. 2, σ. 277), ενώ για τον ίδιο λόγο αποσύρεται και ο Φαβίνης από τα Πριγκιποννήσια (σσ. 27, 37).
- στ) Οι γενίτσαροι, σύντομη αναφορά στους οποίους γίνεται τόσο στον *Ivan Vyzhigin* (τόμ. 4, σ. 190), όσο και στον *Πολυπαθή* (σσ. 98, 109).
- ζ) Η σατιρικά υπονομευτική εικόνα της λεγόμενης καλής κοινωνίας: τα μέλη της περιγράφονται και στα δύο κείμενα ως ματαιόδοξα και σκληρά.⁴⁴ Στους κόλπους της καλής κοινωνίας καταφέρνουν να εισχωρήσουν κάθε λογής απατεώνες, όπως χαρτοκλέφτες, οι οποίοι απολαμβάνουν όλα τα προνόμιά της, σε αντίθεση με τους φτωχούς απατεώνες οι οποίοι τιμωρούνται αυστηρά (*Ivan Wyzhigine*, τόμ. 4, σ. 2). Ομοίως ο Παλαιολόγος, αναφερόμενος στις ατασθαλίες που διαπράττουν οι υψηλά ιστάμενοι, σημειώνει: «κλέπται μόνον οι άνθρωποι του λαού είναι. Πού ήκουσες ποτέ ευγενή ή υπάλληλον κλέπτην; Το πολύ πολύ θα τον ονομάσουν καταχραστήν» (σ. 45).

Πέραν των θεματικών ομοιοτήτων που επισημάνθηκαν παραπάνω, ένα ακόμα βασικό σημείο σύνδεσης των δύο κειμένων είναι η εισαγωγή του θέματος του έρωτα του κεντρικού ήρωα για μια γυναίκα: του Ivan για τη Groonia και του Αλέξανδρου για τη Ρωξάνδρα. Το θέμα αυτό καταλαμβάνει μεγάλο μέρος και των δύο κειμένων σε αντίθεση με το κοινό τους πρότυπο, τον *Gil Blas*, από το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου απουσιάζει.⁴⁵ Ο *Gil Blas* γεύεται κατά κύριο λόγο τις χαρές διάφορων περιστασιακών ερωτικών περιπετειών, χωρίς δεσμεύσεις ή

συναισθηματικές εμπλοκές, και δεν αναζητά τον «καθαρόν έρωτα» όπως ο Ιβαν ή ο Φαβίνης. Αντιθέτως, στην ιστορία τόσο του Ιβαν όσο και του Φαβίνη είναι μεν υπαρκτή η πικαρική όψη του έρωτα ως μέσου εξαπάτησης και συναλλαγής, ως αντίβαρό της όμως προβάλλεται το ρομαντικό αίτημα του αγνού έρωτα κατά το πρότυπο των αρχαίων και βυζαντινών μυθιστοριών και των σύγχρονων αισθηματικών μυθιστορημάτων.⁴⁶ (Αν και στο πρότυπο αυτό μόνο το ένα μέλος του κάθε ζεύγους ανταποκρίνεται: Σε αντίθεση με τη Ρωξάνδρα, η Γροονία απατά τον αγαπημένο της. Αλλά και ο Φαβίνης δεν καταφέρνει να τηρήσει τον όρκο του και να μείνει πιστός στο ταίρι του, όπως έμεινε ο Ιβαν. Κατά κάποιον τρόπο αντιστρέφονται δηλαδή οι ρόλοι ανάμεσα στα δύο ζευγάρια.)

Στα δύο κείμενα συμπλέκονται επομένως, μέσα από την ερωτική ιστορία των πρωταγωνιστών, ο πικαρικός κόσμος με τον κόσμο της μυθιστορίας, όπως έχει ήδη επισημανθεί από την κριτική για την περίπτωση του *Πολυπαθούς*.⁴⁷ Με τη διαφορά ότι στον μεν *Ivan Vyzhigin* το ρομαντικό στοιχείο της μυθιστορίας είναι διάχυτο σε ολόκληρο το κείμενο και σαφώς υπερισχύει, ενώ στον *Πολυπαθή* σε αρκετά σημεία παρωδείται και υπονομεύεται σατιρικά, χωρίς πάντως να εκλείπει τελείως.⁴⁸

Πιο συγκεκριμένα, στον *Ivan Vyzhigin*, λίγο καιρό αφότου η Γροονία εγκαταλείπει τον αγαπημένο της για έναν πλούσιο εραστή, ο Ιβαν βρίσκει τον ιδανικό έρωτα στο πρόσωπο μιας άλλης νέας, της Olga, με την εξωτερική ομορφιά της Γροονία αλλά και αρκετά ψυχικά χαρίσματα. Στο τέλος του μυθιστορήματος το ζευγάρι αποσύρεται –κατά το πρότυπο του *Gil Blas*– σε ένα κτήμα στη νότια Ταυρίδα και ζει μια ειδυλλιακή ζωή με τους τρεις γιους και τη μια κόρη που στο μεταξύ έχουν αποκτήσει. Ο ρομαντισμός που διαπνέει ολόκληρο το κείμενο οδηγείται, στο τελευταίο κεφάλαιο, σε μια κορύφωση μελοδραματισμού και πατριωτισμού.

Αντιθέτως, στον *Πολυπαθή* καταρρίπτεται εν μέρει η εικόνα του ιδανικού ήρωα και του εξιδανικευμένου έρωτα της μυθιστορίας: ο Αλέξανδρος ενώνεται με την αγαπημένη του αφού έχει περιπέσει σε αρκετές ερωτικές ατασθαλίες και έχει αποκτήσει τέσσερις οθωμανίδες συζύγους. Όσο για τη Ρωξάνδρα, μπορεί να διατηρεί την αρετή της ως το τέλος, όχι όμως και τα νιάτα ή την ομορφιά της, γι' αυτό και ο όψιμος έρωτας του ζευγαριού δίνει αφορμή στον κοινωνικό περίγυρο «εις αστεϊσμούς και παρεξηγήσεις» (σ. 242). Ο Παλαιολόγος αντιστέκεται στις ρομαντικές εξάρσεις του έρωτα, τις οποίες, όπως αναφέρει, μόνο οι «σφόδρα φοιβόληπτοι» αρέσκονται να περιγράφουν, σε βαθμό ώστε να καταντούν ακατάληπτοι για τους αναγνώστες (σ. 242). Συχνά δε οδηγεί την αφήγησή του σε υπονομευτικά σατιρική υπερβολή.⁴⁹ Χαρακτηριστικός από αυτή την άποψη

είναι ο τρόπος συνάντησης του ζευγαριού μετά από καιρό και η κωμική σκηνή της νεκρανάστασης του Αλέξανδρου στο τελευταίο κεφάλαιο, όπου ενώ σε αρκετά σημεία αναγνωρίζει κανείς το κλίμα των μυθιστοριών, η κατάληξη που προκρίνεται είναι μάλλον γκροτέσκα (σσ. 241-242).

Το ρομαντικό στοιχείο της μυθιστορίας δεν εξαλείφεται πάντως εντελώς από το κείμενο του Παλαιολόγου. Η σκηνή του ναυαγίου, για παράδειγμα, παραπέμπει ευθέως στο μυθιστορικό είδος (σ. 217). Επίσης, ανιχνεύεται στην επιθυμία του Αλέξανδρου να μην είναι μόνος στη ζωή ή εξοστρακισμένος από την κοινωνία, διακρίνεται στο μήνυμα πως, παρά τις αντιξοότητες, είναι δυνατή η κατάκτηση της ευτυχίας, όπως συνέβη στον ήρωα. Επιπλέον, μπορεί ο έρωτας του Αλέξανδρου και της Ρωξάνδρας να μην ανταποκρίνεται πλήρως στον ιδανικό έρωτα των μυθιστοριών, η ένωσή τους όμως δεν παύει να αποτελεί «σπάνιον παράδειγμα αγάπης και αρμονίας» (σ. 242). Πάντως σε αντίθεση με τον Ιβαν, μπορεί ο ήρωας του Παλαιολόγου να εγκαταλείπει επίσης στο τέλος την υπαλληλούπολη και να καταφεύγει με την οικογένειά του στην εξοχή, δεν αποσύρεται όμως σε ένα οντοπικό ειδυλλιακό σύμπαν.⁵⁰ Εξακολουθεί να είναι προσοδεμένος στην πραγματικότητα: ενδιαφέρεται για τα κοινά και σχολιάζει –έστω και εξ αποστάσεως– τα τεκταινόμενα με την ίδια κριτική και σατιρική διάθεση.

Ακριβώς λοιπόν στο στοιχείο της σάτιρας και της σκιαγράφησης των ηθών έγκειται, κατά παράδοξο τρόπο, το βασικότερο σημείο σύγκλισης αλλά και απόκλισης των δύο κειμένων. Τι σημαίνει αυτό: Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στόχος και των δύο συγγραφέων δεν ήταν να προσφέρουν μια απλή μίμηση του κοινού γαλλικού τους προτύπου, αλλά του μεν *Bulgarin* να πείσει μέσα από την «πιστή καταγραφή των ηθών» και τον τελευταίο αναγνώστη «πως κάθε κακία στον κόσμο προέρχεται από την ανεπαρκή ηθική διαπαιδαγώγηση, και καθετί καλό από πραγματική καλλιέργεια» (τόμ. 4, σ. 393), του δε Παλαιολόγου να απεικονίσει και να καυτηριάσει «ό,τι μεμπτέον και γελοίον απαντά εις τα ήθη και έθιμα των διαφόρων εθνών», «καθώς και τας διαφόρους καταχρήσεις, τας παρεκτροπάς και κυρίως την αγυρτείαν όλων των τάξεων της κοινωνίας» (σ. 248). Φιλοδοξία μάλιστα και των δύο ήταν να γίνουν εισηγητές αυτού του είδους μυθιστορήματος, δηλαδή του μυθιστορήματος ηθών, στις χώρες τους, όπως χαρακτηριστικά δηλώνουν οι ίδιοι στους προλόγους των έργων τους: «προκειται για το πρώτο ρωσικό μυθιστόρημα αυτού του είδους» διατείνεται ο *Bulgarin*,⁵¹ και ομοίως ο Παλαιολόγος: «Τον σκοπόν αυτόν προετιθέμην και εγώ εις την συγγραφήν του *Πολυπαθούς*, πρώτου τοιούτου είδους βιβλίου εκδιδομένου εις την γλώσσαν μας» (σ. 1).⁵²

Πέραν αυτού, εκείνο που έχει σημασία να εξετάσει κανείς είναι το εξής: ποιο ιδεολογικό μήνυμα επιδιώκουν να μεταφέρουν οι δύο συγγραφείς μέσα από αυτή την πιστή απεικόνιση των ηθών και σε ποιες αφηγηματικές στρατηγικές καταφεύγουν προκειμένου να το επιτύχουν;

Ξεκινώντας με τον Bulgarin, τόσο η θέση του όσο και οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στη Ρωσία επέβαλλαν να είναι ιδιαίτερος προσεκτικός στην επιλογή των σατιρικών του στόχων αλλά και στη διατύπωση οποιασδήποτε κριτικής για τα ρωσικά ήθη και πρακτικές. Εξαιτίας της πολωνικής του καταγωγής ο Bulgarin έπρεπε διαρκώς να αποδεικνύει την προσήλωσή του στο ρωσικό έθνος, πόσο μάλλον την εποχή έκδοσης του *Ivan Vyzhigin*, κατά την οποία επικρατούσε καθεστώσ αυστηρής λογοκρισίας και διώξεων, μετά την καταστολή της εξέγερσης των Δεκεμβριστών, και οποιαδήποτε μεταρρυθμιστική πρόταση μπορούσε να εκληφθεί ως ένδειξη σύμπραξης με τους φιλελεύθερους εναντίον του θρόνου. Ως εκ τούτου, ο συγγραφέας αποφεύγει κατά κύριο λόγο να πάρει θέση για σοβαρά κοινωνικά ζητήματα (όπως το ζήτημα της δουλείας). Παράλληλα, χωρίς να θίγει τα κεκτημένα της αριστοκρατίας και χωρίς να γίνεται δυσάρεστος στις αρχές, εκφράζει τη συμπάθειά του για τους αγρότες και κολακεύει την αστική τάξη, υποστηρίζοντας μεταξύ άλλων την αναγκαιότητα ενίσχυσης του μορφωτικού επιπέδου του λαού, του εκσυγχρονισμού της κρατικής μηχανής και του εξευρωπαϊσμού του ρωσικού έθνους, με παράλληλη όμως διατήρηση της ανεξαρτησίας του (σσ. 176-177).⁵³ Γενικά θα λέγαμε ότι αρθρώνει έναν μάλλον ρομαντικό πατριωτισμό, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται και από το εξής χωρίο:

«En général, il pèse sur les propriétaires une grande responsabilité devant Dieu, l'Empereur et la patrie, pour tout ce qui se passe sur leur terre [...] Du propriétaire dépendent le bonheur de ses vassaux, leur moralité, leurs lumières, leur bien être; par conséquent c'est de la noblesse-proprétaire que dépendent en masse la moralité, les lumières et le bien être de la Russie entière. [...] Le gentilhomme [...] doit répandre dans le peuple l'amour du prince et de la patrie». (=Γενικά οι γαιοκτήμονες φέρουν μεγάλη ευθύνη έναντι του Θεού, του Αυτοκράτορα και της Πατρίδας, για ό,τι συμβαίνει στη γη τους. [...] Από τους γαιοκτήμονες εξαρτάται η ευδαιμονία των υποτελών τους, η ηθική, η μόρφωση, η ευημερία τους· κατά συνέπεια, από τους ευγενείς-γαιοκτήμονες εξαρτάται συνολικά η ηθική, η μόρφωση και η ευημερία ολόκληρης της Ρωσίας. [...] Ο ευγενής πρέπει να εμπνέει στο λαό την αγάπη για τον ηγεμόνα και για την πατρίδα).

(Τόμ. 3, σσ. 42-44)

Ομοίως και ο Παλαιολόγος, όπως σημειώνει η Φαρίνου, «φροντίζει να κρατά μια λεπτή ισορροπία, βάζοντας τις αντιτιθέμενες απόψεις στο στόμα διαφόρων χαρακτήρων [...] χωρίς [ο ήρωάς του] να επιφέρει “την παραμικράν κρίσιν”(123)», και εκφράζει «το φιλελεύθερο πνεύμα του μετριοπαθούς Διαφωτι-

σμού». ⁵⁴ Χωρίς να αντιτίθεται στο καθεστώς της βασιλείας του Όθωνα ή να εναντιώνεται στην τρέχουσα διάρθρωση της ελληνικής κοινωνίας, υποστηρίζει, επίσης, ότι με την ανεξαρτησία του έθνους και την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του λαού θα μπορούσε το έθνος να προσδεύσει, αρκεί η φιλοπρωτία και η φιλοκέρδεια, ο φατριασμός και ο φθόνος να μην οδηγήσουν σε έριδες (σσ. 227-232): «Η παιδεία και ο καιρός, με την σύμπραξιν εμφρόνου Κυβερνήσεως, θα βελτιώσουν βαθμηδόν τα ήθη» (σ. 228), θέλει να ελπίζει. Από το κείμενο διακρίνεται πάντως η απογοήτευση του Παλαιολόγου από την τρέχουσα κατάσταση του έθνους, την οποία σκιαγραφεί με ιδιαιτέρως καυστικό τρόπο στα δύο τελευταία κεφάλαια.

Αντιθέτως ο Bulgarin προσφέρει μια μάλλον ειδυλλιακή εικόνα της Ρωσίας, που απέχει αρκετά από το να μπορεί να θεωρηθεί ρεαλιστική, κάτι άλλωστε για το οποίο είχε κατηγορηθεί και από την κριτική της εποχής. Η πριμοδότηση του κωμικού και του αισθηματικού στοιχείου σε συνδυασμό με τον υπερβάλλοντα ηθικοδιδασκτισμό, που εντέλει υπερισχύει έναντι της σάτιρας, αμβλύνουν, ή ακόμα και ακυρώνουν, τον όποιο κριτικό του λόγο, ενώ το κείμενο συχνά γίνεται κουραστικό έως και ενοχλητικό (τουλάχιστον για τον σημερινό αναγνώστη) με τα αφελή του κηρύγματα. Ο πολωνικής καταγωγής Bulgarin καυχιέται π.χ.: «χαίρομαι που έχω γεννηθεί Ρώσος. Γιατί παρά τα στραβά μας [...] δεν υπάρχει στην επιφάνεια της γης κανένας λαός πιο φρόνιμος, πιο καλός και πιο γενναιόδωρος από τον δικό μας. [...] Κανένας δεν συντρέχει τόσο πρόθυμα τους δυστυχημένους απ' ό,τι στη χώρα μου, που δικαίως θεωρείται στην Ευρώπη ως πρότυπο ανεξιθρησκίας, ομόνοιας και φιλοξενίας». («Je me félicite d'être né Russe; car malgré nos travers [...] il n'est pas sur la surface du globe un peuple plus sensé, plus foncièrement bon, plus généreux que le notre ; [...] nulle part on ne porte secours au malheureux avec autant d'empressement que dans mon pays, qui passe à juste titre en Europe pour un modèle de tolérance religieuse, de qualités paisibles et d'hospitalité») (τόμ. 4, σ. 390). Ο πατριωτικός οίστρος του Bulgarin λίγη σχέση έχει με την κατασταλαγμένη περίσκεψη του Παλαιολόγου σχετικά με την πορεία του ελληνικού έθνους: «Ενόμισα κατ' αρχάς, φίλε μου, [...] ότι το βάπτισμα της εθνικής παλιγγενεσίας μας εκαθάρισεν από την λέπραν των κατά την δουλείαν ελαττωμάτων μας. Το έθνος [...] έχει σήμερα εν γένει πολλήν διαφοράν από πρότερον· αλλ' όλη η λέπρα δεν ιατρεύθη ακόμη. Τα γηραιά σώματα δεν θεραπεύονται εύκολα από τα πολυχρόνια πάθη» (σ. 228).

Προκειμένου να προωθήσει τους σαφείς ηθικοδιδασκτικούς του στόχους, ο Bulgarin καταφεύγει στις εξής συγγραφικές τακτικές, ορισμένες από τις οποίες απαντούν και στον *Πολυπαθή*:

- α) Συχνά είναι στον *Ivan Vyzhigin* τα ηθικολογικά σχόλια και οι παραινέσεις (από τους ήρωες ή τον αφηγητή), όπως και στον *Πολυπαθή*.⁵⁵
- β) Οι ήρωες του *Bulgarin* (όπως και του Παλαιολόγου) αντιπροσωπεύουν κάποια κοινωνική, επαγγελματική ή άλλη ομάδα.⁵⁶ Η ηθογραφική αποτίμηση αυτών των ομάδων μετατρέπεται για το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου σε αυτοσκοπό σε βάρος της πλοκής: Συχνά αναστέλλεται η δράση από εκτενείς περιγραφές, που αποτελούν και την κύρια αφηγηματική μέθοδο του *Bulgarin*, ενώ αφθονούν επίσης οι μακροσκελείς ένθετες αφηγήσεις, που δεν συνδέονται άμεσα με την πλοκή. Αντιθέτως, στον *Πολυπαθή* η αποτύπωση των ηθών προκύπτει, για το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου, από την ίδια τη δράση, η οποία μόνο στο τελευταίο μέρος γίνεται υποτυπώδης, καθώς ο ήρωας προσανατολίζεται πλέον ανοικτά στην έκθεση των ηθών που συναντά και όχι στην αφήγηση των παθημάτων του.⁵⁷
- γ) Τα ονόματα των περισσότερων ηρώων είναι κατασκευασμένα, και συνδέονται με τη βασική ιδιότητα του χαρακτήρα τους (πρακτική που αντλεί από τις κωμωδίες ηθών του 18ου αιώνα και από τον *Jouy*).⁵⁸ Αντιθέτως, ο Παλαιολόγος μόνο σε μια σκηνή του *Πολυπαθούς* χρησιμοποιεί κατασκευασμένα, αστεία ονόματα: στο διάλογο μεταξύ της Μιλαΐδης και άλλων γυναικών (βιβ. 4, κεφ. 7).⁵⁹ Αποφεύγει πάντως συστηματικά να κατονομάσει τα συγκεκριμένα πρόσωπα στα οποία πρέπει να στήριζε τη σάτιρά του (όπως επανειλημμένως επισημαίνει τόσο στην Προκήρυξη όσο και στο απολογητικό άρθρο του), και αναφέρεται σε αυτά με την ιδιότητα, το επάγγελμα ή την εθνικότητά τους.⁶⁰
- δ) Για κάθε αρνητικό παράδειγμα που παρουσιάζει ο *Bulgarin* σπεύδει να αντιπαραθέσει το θετικό του αντίβαρο, προκειμένου ο σατιρικός του λόγος να έχει το κατάλληλο διδακτικό εκτόπισμα. Π.χ. παρουσιάζει έναν κακό γαιοκτήμονα (τόμ. 3, κεφ. 21) αλλά και έναν καλό (τόμ. 3, κεφ. 20), πρακτική που συναντάμε στον *Ζωγράφο* του Παλαιολόγου, όχι όμως στον *Πολυπαθή*. Εντούτοις και ο Παλαιολόγος συχνά επιχειρεί να μετριάσει τις εντυπώσεις που ενδέχεται να δημιουργούνται εξαιτίας των αρνητικών προτύπων που προβάλλει: Π.χ. επισημαίνει φαινόμενα αισχροκερδίας, σπεύδει όμως να τονίσει ότι σήμερα οι αισχροκερδείς αγύρτες είναι λιγότεροι (σ. 25), όπως και οι κενόδοξοι ηγεμόνες που μόλις σκιαγράφησε (σ. 50)· ή, παρακάτω, απολογείται για ελαττώματα που αποδίδει σε τούρκους αξιωματούχους, λέγοντας πως έκτοτε έχουν αλλάξει τα πράγματα (σ. 104)· ή, ενώ επισημαίνει την αμάθεια των Ευρωπαίων σχετικά με τους Έλληνες, σπεύδει να τους δικαιολογήσει τονίζοντας ότι το ελληνικό έθνος πρέπει να τους οφείλει ευγνωμοσύνη για τη βοήθεια που προσέφεραν (σ. 181).

Και οι δύο συγγραφείς νιώθουν, γενικότερα, την ανάγκη να απολογηθούν για τους αρνητικούς χαρακτήρες που «ζωγραφίζουν», όπως λένε: «En donnant une attention particulière à la peinture du mal, j'ai pensé que le bien en brillerait d'un plus vif éclat» (τόμ. 4, σ. 393), υπογραμμίζει ο Βουλγαρίν, και ομοίως ο Παλαιολόγος σημειώνει ότι στον *Πολυπαθή* «εξωγράφησε [τους ανθρώπους] τοιούτους, ως είναι οι περισσότεροι, όπως τους φέρει εις συνείδησιν η εικόν των, παριστανόμενη με όλην την δυσειδίαν της, ή τουλάχιστον προξενήσει τρόπον εις τους λοιπούς η κακία».⁶¹

- ε) Και στα δύο μυθιστορήματα οι περισσότεροι «κακοί» τιμωρούνται, και οι πρωταγωνιστές, μετά από αρκετές περιπέτειες, οδηγούνται σε ευτυχή κατάληξη. Αισιόδοξο είναι κατ' επέκταση το ηθικοδιδασκτικό μήνυμα που διαπνέει τον *Ivan Vyzhigin*: «Είμαι πραγματικά πεπεισμένος ότι οι άνθρωποι είναι μάλλον αδύναμοι παρά μοχθηροί, και πως για κάθε κακό άνθρωπο μπορείς να βρεις πενήντα καλούς. Είναι αλήθεια πως κανείς δύσκολα τους προσέχει, καθώς ένας μοχθηρός άνθρωπος τραβά περισσότερο την προσοχή και προκαλεί περισσότερο θόρυβο από εκατό τίμιους ανθρώπους μαζί» («Je me suis en effet convaincu qu'ils [les hommes] sont plus faibles que méchants; et que, pour un méchant on peut en trouver cinquante bons. Il est vrai qu'on les aperçoit à peine, parce que le méchant absorbe l'attention, et fait plus de bruit dans le monde, à lui tout seul, que cent honnêtes gens ensemble») (τόμ. 4, σσ. 389-390), δηλώνει ο αφηγητής.⁶²

Αντιθέτως, παρά το αίσιο για τον πρωταγωνιστή τέλος του *Πολυπαθούς*, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Παλαιολόγος σχετικά με την ανθρώπινη φύση και τις ηθικές παρεκτροπές της κρύβει κάποια απαισιοδοξία:⁶³ «φαίνεται ότι ο άνθρωπος είναι παντού ο αυτός και τοιούτος θα μείνη μέχρι της συντελείας των αιώνων» (σ. 232), αποφαίνεται, θεωρώντας πως η αρετή «είναι τόσον σπανία» (σ. 63). Όσο για τον ίδιο, μπορεί το πικαρικό στάδιο του βίου του να τερματίζεται, ο ίδιος όμως δεν μετατρέπεται στη συνείδηση των υπόλοιπων μελών της κοινωνίας σε πρότυπο προς μίμηση (σε αντίθεση με τον *Ivan Vyzhigin*). Ο όψιμος γάμος του με τη Ρωξάνδρα δίνει αφορμή στον «φιλόμομον κόσμο να γελάση» (σ. 242)· ο ίδιος όμως, ώριμος πλέον, δεν δίνει σημασία και διαπιστώνει, όχι χωρίς κάποια δόση πικρίας, ότι «ο άνθρωπος πρέπει να συμβιβάζεται με την συνείδησίν του, και όταν αυτή δεν τον ενοχλή, ας τρέχη τον δρόμον του, αφήνων τον κόσμο να λέγη όσα θέλει· διότι θα σιωπήσει τέλος πάντων, και θα σ' αφήση ήσυχον» (σσ. 236-7).

Συμπερασματικά, η δήλωση του Παλαιολόγου ότι «εμμίθη... τον Ρώσσον Βουλγαρίνον» εκ πρώτης όψεως δεν δικαιολογείται επαρκώς από τον συσχετισμό της θεματικής των δύο κειμένων. Οι όποιες ομοιότητες σε επίπεδο περιε-

χομένου είναι μάλλον περιορισμένες και γενικές, κάποτε συμπτωματικές ή οφειλόμενες στο κοινό πρότυπο αμφοτέρων: τον *Gil Blas*. Επαληθεύεται όμως από την κοινή, ομολογημένη πρόθεση των συγγραφέων να εισαγάγουν στις εθνικές τους λογοτεχνίες ένα νέο είδος μυθιστορήματος με απώτερο στόχο τη σκιαγράφηση των ηθών και τη στηλίτευση των ανθρώπινων και κοινωνικών αδυναμιών. Πέρα από τις κοινές ηθογραφικές και ηθικοδιδασκτικές προθέσεις των δύο συγγραφέων και κάποιες κοινές πρακτικές στις οποίες κατέφυγαν για να τις πραγματοποιήσουν, το ιδεολογικό μήνυμα, το ύφος, όπως και το αισθητικό αποτέλεσμα του *Ivan Vyzhigin* και του *Πολυπαθούς* διαφέρουν σημαντικά, γεγονός το οποίο οφείλεται και στους πολύ διαφορετικούς ιστορικοκοινωνικούς όρους από τους οποίους προέκυψαν τα δύο έργα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«Constantinople et le Péra»

**Th. de Bulgarine, *Ivan Wyjighine ou le Gilblas Russe*,
μετ. Ferry de Vigny, Παρίσι, Charles Gosselin Libraire, 1829,
τόμ. 2, κεφ. 17, σσ. 261-276.**

[Περύληψη επεισοδίου: Ο Milovidine φτάνει στην Κωνσταντινούπολη, για να συνειδητοποιήσει πως άγνωστοι του έκλεψαν τα λεφτά και τα υπάρχοντά του. Τότε ένας εξισλαμισμένος Εβραίος, συνεπιβάτης του στο ταξίδι, του προσφέρει τροφή και στέγη, ώσπου ξεσιπά επιδημία πανούκλας στην Πόλη και ακολουθεί έναν Πρέσβη έμπορο στα βάθη της Ανατολίας ως την Περσία. Εκεί ανακαλύπτει αργότερα πως ο Εβραίος του είχε κλέψει τα υπάρχοντα και τον πούλησε δούλο στον Πέρση. Μετά από τρία χρόνια καταφέρνει να δραπετεύσει και να επιστρέψει στη Μόσχα. (Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου.)]

“Notre traversée fut des plus heureuses, et au bout de quelques jours nous entrâmes dans le port de Constantinople. J’allai demeurer au Péra, chez un Italien qui tenait une sorte d’hôtel garni. En vidant mon porte-manteau je pensai m’évanouir n’y retrouvant plus l’argent et les effets précieux que j’y avais enfermés. Je courus, le cœur gros de chagrin, chez le capitaine du vaisseau, et je lui déclarai le vol qui m’avait été fait. Il me dit qu’il était sûr des gens de son équipage, mais qu’il ne répondait point des passagers. « Si vous m’eussiez donné votre argent et vos bijoux à garder, me dit-il, il est certain que ce malheur ne vous serait pas arrivé. Maintenant, à qui vous en prendre, sinon à vous-même ? Tenez, je ne suis pas riche, je ne puis faire pour vous que peu de chose, mais voici dix ducats... vous me les rendrez quand vous le pourrez. » Je retournais tristement à mon hôtel garni, lorsque, chemin faisant, je rencontrai face à face mon turc du vaisseau, le renégat,⁶⁴ à qui je contai ma déconvenue.

« Mahomet, me dit-il, prescrit de secourir, non seulement les vrais fidèles, mais en général tous les gens honnêtes. Je vous regarde comme tel, mon ami, et je vous offre table et logement chez moi, sans aucune rétribution. Si quelque jour vous vous trouvez en état de me payer, je ne refuserai point votre argent. Mais, ce n'est pas le temps d'en causer ; allez chercher vos effets à votre auberge ; je vous attends ici pour vous conduire chez moi . » Je ne savais comment remercier le renégat d'une offre si généreuse, et je dus me hâter d'en profiter.

La Porte était alors en guerre avec la Russie ; conséquemment, notre ambassadeur ne se trouvait plus à Constantinople. Je ne dis à personne que j'étais Russe, et je me donnai pour Slave de Bocca di Cataro.⁶⁵ Je liai connaissance dans les cafés de Péra avec plusieurs chrétiens de Constantinople, ce qui me procura quelques distractions, et même, à la lettre, ma subsistance. On ne voyait presque personne chez le renégat ; rarement conversait-il avec moi, étant continuellement occupé de je ne sais quelles affaires. On m'apportait à manger dans ma petite chambre, mais le pain me paraissait, d'une part bien amer, et de l'autre, par trop léger. On ne me donnait de *pilaw* pour ma journée qu'autant qu'il en faut, d'après les calculs de la médecine, pour qu'un homme ne meure pas de faim, et si je n'eusse reçu des secours de la part des Grecs, j'aurais probablement gagné la phtisie par inanition.

Il est difficile de croire que la vie de Constantinople puisse plaire à un homme sensible et instruit. Les Européens n'y ont presque point de relations directes avec les Turcs, qui, dans leur ignorance orgueilleuse, méprisent tous les chrétiens, et ne leur font l'honneur de les admettre dans leur société que lorsqu'ils attendent quelque avantage de cette liaison. D'ailleurs, le genre de vie des Turcs les éloigne des Européens. Le mahométan qui n'est pas employé dans quelque partie du service public, passe la plus grande partie du temps dans son harem, et ne connaît, ne conçoit d'autre jouissance que d'aller prendre son moka dans un café, et de fumer sa pipe, en regardant le bout de son nez, et en écoutant les discours extravagans des nouvellistes d'auberges ou des conteurs qui forment une classe particulière. Les Turcs sont fort économes de paroles, et ils ne deviennent verbeux que pour maudire les Francs ou Européens, et tous les giaours, particulièrement les rajahs, ou chrétiens sujets de la Porte. Quelquefois, le nom du Sultan lui-même est prononcé avec un torrent d'injures, surtout s'il entreprend des *innovations* qui ne manquent jamais de passer pour autant d'infractions à l'islamisme. Dans les cafés, aux portes mêmes du sérail, ils se répandent hardiment en invectives contre le Sultan, contre un homme qui peut, à son gré, faire trancher la tête à qui bon lui semble. En Europe, au contraire, on respect le souverain dont on n'a rien d'arbitraire à craindre, et les journaux dits de l'*opposition* adressent sagement leurs plus vifs reproches seulement aux ministres. Au reste, l'existence uniforme des Turcs et leur ignorance sont telles, que l'Européen ne saurait trouver le moindre agrément dans leur commerce ; et, si par fois les voyageurs recherchent la société des Turcs, c'est à eux curiosité pure, ou plutôt désir de remplir les pages de leurs journaux de voyage, de notions soi-disant nouvelles, dont la moitié se trouvent fausses.

A Constantinople, toutes les affaires, soit politiques, soit commerciales, se font par l'entremise des Pérotés ou habitans de Péra, faubourg qui, non seulement forme une ville distincte, mais un état à part et un peuple particulier. Là vivent des descendans d'Européens tels que : Italiens (la plupart Vénitiens), Illyriens et autres Slavons du sud, Arméniens catholiques, Français en petit nombre, Anglais, Allemands en plus petit nombre encore.

Le Pérotés peuvent se vanter d'avoir eu pour ancêtres des hommes comparables aux

premiers habitans de Rome, avec cette différence que les fondateurs de Rome enlevaient leur subsistance à la pointe de l'épée, et pillaient à force ouverte sur les grands chemins, tandis que les ancêtres de Pérotés faisaient la même chose en cachette. Les Pérotés ont toutefois cet avantage sur les Romains d'aujourd'hui, qu'ils n'ont point répudié les habitudes de leurs aïeux. L'insouciance que met la police turque à connaître ce qui regarde les Européens, a de tout temps attiré à Constantinople les chevaliers d'industrie et les banqueroutiers de tous les pays. Ils se sont établis au Péra sous la sauve-garde de l'étendard de Mahomet. La langue de Pérotés est l'italien de tous les dialectes de l'Italie, avec un alliage de mots turcs, grecs et slavons, le tout déguisé sous une prononciation toute locale. Leur ignorance de tout ce qui regarde les sciences et les arts égale au moins celle de Turcs, mais l'astuce leur tient lieu de toutes les plus belles qualités. La connaissance de plusieurs langues forme tout le bagage de leur érudition. Les enfans bégaiant à peine, que déjà on les instruit à parler turc, grec, français et italien. Ce savoir polyglotte conduit les habitans du Péra à la fortune et aux honneurs en livrant en leurs mains toutes les affaires diplomatiques de la Porte. C'est parmi eux que l'on choisit les *drogmans* près des missions européennes. On peut aisément deviner avec quelle fidélité ils servent les Européens, si l'on pense que le Pérote ne connaît rien de plus parfait au monde que son boueux Péra, rien de plus grand que le Turc, rien de plus puissant que le Sultan, ni rien de pire que tout individu, que tout peuple que ne professe pas la religion catholique romaine, ou qui n'a pas l'honneur d'être musulman. L'ambition des Pérotés ne vas pas au-delà de la place de drogman, et le but unique de leur vie est d'amasser de l'argent. Ils prennent aussi la qualité de consuls ou d'agens commerciaux européens, et s'ils parviennent à s'enrichir *per fas et nefas*,⁶⁶ ils se font banquiers à l'avenant. Les Pérotés sont envieux des Grecs, et leur nuisent en tout et partout, dans la crainte qu'ils ne prennent de l'influence sur les affaires. Les Grecs le leur rendent bien. Les Grecs, en général, aiment peu les catholiques romains pour cela seul que leur communion est celle des Pérotés. Entre Grecs, nommer quelqu'un *Pérote*, c'est en parler injurieusement.⁶⁷ Les voyageurs européens et les employés des différentes ambassades fréquentent plus les Pérotés que tous les autres, parce que leur manière de vivre est plus conforme à la vie européenne, et qu'on peut s'entendre avec eux sans connaître les langues orientales. Les femmes jouent les principaux rôles dans la société des Pérotés. Toutes leurs occupations consistent, en été, à se tenir assises tout le jour sur un sofa, et, en hiver, autour de la *tandoure*.⁶⁸ Cette tandoure est une espèce de table carrée basse, recouverte d'une couverture ouatée, avec un tapis vert par dessus. Sous la table se trouve une chaufferette remplie de braise, qui procure de la chaleur à l'honorable compagnie, placée sur de petits sofas tout autour de la tandoure, les pieds sous la table, et le corps couvert du drap jusqu'à la ceinture. Tu sais qu'à Constantinople il n'y a ni poëles ni cheminées. C'est à la tandoure que l'on joue aux cartes, que l'on débite mille contes absurdes, qu'on loue le Grand Seigneur lorsqu'il a fait tomber les têtes et qu'il a confisqué les biens de ses sujets non Pérotés ; c'est là qu'on entretient des intrigues d'amour, en se faisant passer des billets sous le double tapis. Les femmes pérotés sont célèbres par leur penchant aux exploits amoureux, et la plupart d'entr'elles savent merveilleusement aider leurs frères, leurs pères et leurs maris à s'élever, à s'enrichir, à découvrir les secrets de la politique. A défaut d'une bonne société européenne, les ambassadeurs étrangers invitent à leurs bals, à leurs soirées dansantes, les Pérotés qui constituent le grand monde de Constantinople, quand toutefois ils sont riches et connus.

Un Grec m'introduisit dans les sociétés du Péra ; mais, comme je n'avais point d'argent et que je n'étais plus disposé à tenter fortune en amour, on me reçut sèchement. Je pris moi-même peu de goût à ces conversations qui n'offrent aucun aliment au cœur ni à l'esprit. Je trouvai parmi les Grecs plus d'abandon, plus d'esprit, plus de savoir vivre que parmi les Pérotes. Les femmes grecques sont presque toutes des beautés, tandis qu'au contraire, parmi les femmes du Péra, la beauté est chose singulièrement rare. Les femmes et les filles des boïars grecs, des descendans des anciennes familles, se distinguent par une amabilité parfaite ; mais elles ne se montrent point dans les cercles européens, parce que les femmes pérotes s'efforcent par tous les moyens de les en écarter. Les Arméniens ne s'occupent que du commerce, du change et du transport du numéraire ; ils forment caste, et vivent entr'eux à leur manière. Les juifs, là comme partout, sont les fripiers, les barbiers, les marchands en détail, les colporteurs, les commissionnaires et les filoux de la ville ; excepté pourtant quelques riches joailliers qui se distinguent de leurs compatriotes... en ce qu'ils exploitent le vol beaucoup plus en grand.

La police turque veille très sévèrement à tout ce qui regarde le commerce et l'ordre général de la ville, deux choses qui influent sur les besoins et sur la tranquillité des musulmans ; elle ne fait pas la moindre attention aux actions ni aux affaires des Francs, hors les cas où quelque vol, quelque meurtre, quelque délit grave vient à être dénoncé ; et, en ce cas là même, la police laisse à l'accusé la faculté de se racheter par argent. Aussi, dans le monde entier, il n'existe pas un meilleur refuge pour les fripons que Constantinople. Ce qu'il y a de plus frappant, c'est qu'après les ambassadeurs, leurs conseillers, les secrétaires de légation et les voyageurs, les plus honnêtes gens de Constantinople soient précisément les *infidèles*... je veux dire les Turcs et non les Pérotes ; on pourrait s'y tromper.”.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συναδέλφους Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, Δημήτρη Καργιώτη και Λιάνα Γιαννακοπούλου για τη συνδρομή τους κατά τη βιβλιογραφική έρευνα.

1 Βλ. Γρ. Παλαιολόγος, *Ο πολυπαθής*, εισαγ.-επιμ. Α. Αγγέλου, Αθήνα, Ερμής, 1989, σ. 1. (Στο εξής οι παραπομπές στο κείμενο του *Πολυπαθούς* γίνονται σε αυτή την έκδοση.) Η βιβλιοκρισία στην εφημ. *Ο φίλος του λαού* 34 (27/11/1840) και η απάντηση του Παλαιολόγου: «Απάντησις εις την κατά του *Πολυπαθούς* επίκρισιν», *Ο φίλος του λαού* 36 (11/12/1840) παρατί-

θενται στον τόμο: Γρ. Παλαιολόγος, *Ο πολυπαθής*, ό.π., σσ. 251-258.

2 Γρ. Παλαιολόγος, *Ο ζωγράφος*, εισαγ.-επιμ. Α. Αγγέλου, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1989, σ. 255.

3 Βλ. σχετικά Α. Αγγέλου, «Το ρομάντσο του νεοελληνικού μυθιστορήματος», στον τόμο: Γρ. Παλαιολόγος, *Ο πολυπαθής*, ό.π., σ. 141, Η. Τονπετ, «Οι γαλλικές επιδράσεις στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου», στον τόμο: Γρ. Παλαιολόγος, *Ο πολυπαθής*, ό.π., σσ. 177*-186*, Γ. Φαρίνου «“Ελληνικός Ζιλβλάσιος;” Ο *Πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», *ΕΕΦΣΑΠΘ* 1 (1991), σσ. 297-324, Γ.

Φαρίνου, «Γρηγόριος Παλαιολόγος», στον τόμο: *Η παλαιότερη πεζογραφία μας*, τόμ. Γ', Αθήνα, Σοκόλης, 1996, σσ. 156-183, Grégoire Palaiologue, *L'Homme aux mille mésaventures*, μετ., εισαγ., επιμ., Η. Tonnet, Παρίσι, L'Harmattan, 2000, passim και Π. Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19ο αιώνα (Από τον Ερμήλο ως την Πάπισσα Ιωάννα)*, δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2003, σσ. 156-196.

4 Για τον Bulgarin και τον *Ivan Vyzhigin* σύντομες αναφορές γίνονται, απ' όσο γνωρίζω, στα: Ά. Αγγέλου, «Το ρομάντσο του νεοελληνικού μυθιστορήματος», στον τόμο: Γρ. Παλαιολόγος, *Ο πολυπαθής*, ό.π., σελ. 141, Γ. Φαρίνου, «“Ελληνικός Ζιλβλάσιος;” Ο πολυπαθής του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 323, Α. Σαχίνης, *Θεωρία και άγνωστη ιστορία του μυθιστορήματος στην Ελλάδα, 1760-1870*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1992, σσ. 130-131, Grégoire Palaiologue, *L'Homme aux mille mésaventures*, ό.π., σελ. 609, 624 και D. Tziouvas, *The Other Self. Selfhood and Society in Modern Greek Fiction*, Lanham Maryland, Lexington Books, 2003, σ. 64. Μια πρώτη διερεύνηση της σχέσης του *Ivan Vyzhigin* με τον *Πολυπαθή* γίνεται στο Π. Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19ο αιώνα*, ό.π. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διευρύνει τους προβληματισμούς που είχαν αναπτυχθεί εκεί, με βάση νέα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα.

5 Η πολωνική και η ρωσική γραφή του ονόματός του αντιστοιχώς.

6 Βλ. αντιστοίχως Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859: A study in literary Maneuver, Antemurale 17* (1974), Institutum Historicum Polonicum Romae, σσ. 92-94, και J. Striedter, *Der*

Schelmenroman in Russland: Ein Beitrag zur Geschichte des russischen Romans vor Gogol, Berlin, Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin, 1961, σσ. 213-214.

7 Ν. Καζαντζάκης, *Ιστορία της ρωσικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1930, σ. 171. Βλ. επίσης, Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σσ. 60-61.

8 Για τα λογοτεχνικά περιοδικά στη Ρωσία κατά τον 19ο αιώνα και το ρόλο του Bulgarin στον εκδοτικό χώρο, βλ. ενδεικτικά W. M. Todd III, «Periodicals in literary life of the early nineteenth century», στον τόμο: D. A. Martinsen (επιμ.), *Literary Journals in Imperial Russia*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, σσ. 37-63, και Ch. M. Rzadkiewicz, «N. A. Polevoi's "Moscow Telegraph" and the journal wars of 1825-1834», στον τόμο: D. A. Martinsen (επιμ.), *Literary Journals in Imperial Russia*, ό.π., σσ. 64-87.

9 Την εικόνα του Bulgarin ως αριβίστα και χαφιέ επιχειρεί να ανασκευάσει ο D. A. Thumin στη διατριβή του με τίτλο: *In the spirit of Government: Faddej Bulgarin and the Formation of the Middle Class in Russia, 1789-1859*, Harvard University Dissertation, October 1995. Περίληψη της διατριβής δημοσιεύεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.geocities.com/wallstreet/1409/bulgarin.html> (1/2/2006).

10 Για τη ζωή και το έργο του Bulgarin, βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 214 (όπου και σχετική βιβλιογραφία), Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σσ. 60-105 (βιβλιογραφία για τον Bulgarin ιδίως στις σελίδες 60-61 και

64), Μ. Αλεξανδρόπουλος, *Η ρωσική λογοτεχνία. Από τον 11ο αιώνα μέχρι την επανάσταση του 1917*, Αθήνα, Κέδρος, 1977, τόμ. Β', σ. 96 και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas: A Study in Literary Appropriation*, Ohio, Columbus, Slavica Publishers Inc., 1986, σσ. 185-210.

11 Βλ. αναλυτικότερα J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 212, Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σσ. 168 (σημ. 226), 170 (σημ. 234), 172 (σημ. 242), και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 157.

12 Βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 212-213, και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 146.

13 Ο *Gil Blas* είχε μεταφραστεί επανειλημμένως στα ρωσικά (Βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 215 και 286-294, όπου αναλυτικός κατάλογος ρωσικών μεταφράσεων). Επιπλέον, στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα εμφανίζονται αρκετοί ρωσικοί *Gil Blas*. Ο πρώτος και εκείνος με την αμεσότερη συγγένεια με το έργο του Lesage είναι το μυθιστόρημα του V. T. Narezhnyj, *Rossiiskij Zhilblaz, ili pokhozhdenija Kniazia Gavriily Simonovicha Chistiakova* (Ένας ρωσικός Ζιλμπλάς, ή οι περιπέτειες του πρίγκηπα Γαβριήλ Σιμόνοβιτς Τσισιτιάκωφ) (1814). Για τον Narezhnyj και το έργο του, βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 181-211, και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σσ. 85-144.

14 Π.χ. ο ήρωας τιμωρείται για τις αταξίες του νεαρού αφεντικού του (τόμ. 1, κεφ. 1), γίνεται ερωτικός αγγελιοφόρος (τόμ. 1, κεφ. 3), εξαπατάται από το γυναικείο φύλο (η ιστορία με την Groopia), μυείται σε διάφορα κόλπα του επαγγέλματος από έναν πονηρό υπηρέτη (τόμ. 1,

κεφ. 8). Επίσης, όπως και στον *Gil Blas*, περιγράφεται η κενότητα της τάξης των ευγενών, που ως μοναδικές απαραίτητες γνώσεις θεωρεί τα γαλλικά και το χορό, καθώς επίσης και η ενασχόλησή της με ανούσιες επισκέψεις και γεύματα, με χαρτοπαιξίες και μουσική (π.χ. τόμ. 3, κεφ. 23, 24), ενώ στο τέλος αφήνονται υπόνοιες ότι κάποιος κόμης είναι εραστής της γυναίκας του πρωταγωνιστή (τόμ. 4, κεφ. 33). Οι παραπομπές αφορούν την πρώτη γαλλική μετάφραση του *Ivan Vyzhigin*: Th. de Bulgarine, *Ivan Wyjighine ou le Gilblas Russe*, μετ. Ferry de Vigny, 4 τόμ., Παρίσι, Charles Gosselin Libraire, 1829. (Στο εξής οι παραπομπές γίνονται σε αυτή την έκδοση). Χρησιμοποιήθηκαν επίσης η γερμανική μετάφραση: L. [sic] Bulgarin, *Abenteuerliche und romantische Geschichte des Iwan Wischyghin, oder der russische Gil Blas*, μετ. A. Kaiser, 3 τόμ., Λειψία, Nauck, 1830, και η αγγλική μετάφραση: Th. Bulgarin, *Ivan Vejeeghen or Life in Russia*, [μετ. George Ross], 2 τόμ., Λονδίνο, Whittaker Treacher and Co, 1831. Σύμφωνα με τη S. Lubenski, πρόκειται για την πρώτη μετάφραση ρωσικού μυθιστορήματος στα αγγλικά (Βλ. το άρθρο της: «The First Russian Novel in English: Bulgarin's *Ivan Vyzhigin*», *Russian Language Journal*, τόμ. 37, τεύχ. 126-27, 1983, σσ. 61-68).

15 Αναλυτικά για το θέμα, βλ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 161 κ.ε.

16 Το πικαρικό μυθιστόρημα στη Ρωσία (plutovskij roman) γενικότερα (δεύτερο μισό του 18ου αιώνα - πρώτο μισό του 19ου αιώνα), συνδέεται με την ύστερη φάση της εξέλιξης του είδους και κυρίως με τον Lesage. Μεταφράσεις ισπανικών πικαρικών κειμένων γίνονται ήδη από το 1800, τα κείμενα όμως αποδί-

δονται στον Lesage, που ήδη γνωρίζει μεγάλη επιτυχία (βλ. παραπάνω, σημ. 13). Οι ρωσικοί εκπρόσωποι του είδους δεν διέγραψαν κάποια αξιόλογη πορεία, θεωρείται όμως ότι προετοίμασαν το δρόμο για τη μετέπειτα μυθιστορηματική παραγωγή του 19ου αιώνα στη Ρωσία. Για μια συστηματική πραγμάτευση του θέματος, βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 212.

17 Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι τα αποσπάσματα προδημοσιεύονται στη στήλη «Ήθη και έθιμα» του περιοδικού. Το ενδιαφέρον του Bulgarin για την καταγραφή των ρωσικών ηθών και την ηθική διδασχά μέσω της σάτιρας ανιχνεύεται και σε προγενέστερα κείμενά του: ήδη από το στρατό έγραφε ηθικοσατιρικά στιχάκια, αργότερα δημοσίευε πραγματείες και άρθρα ανάλογου περιεχομένου στον τύπο ή αυτοτελώς. Αναλυτικά για το θέμα, βλ. Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σσ. 154-164.

18 Βλ. Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σ. 177. Η εξήγηση που δίνει πάντως ο ίδιος ο συγγραφέας σε άρθρο του στη *Μέλισσα του Βορρά* είναι πως η σύγκριση με τον Lesage θα αποτελούσε μεγάλη ευθύνη για εκείνον (βλ. σχετικά J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 212, και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 159). Να σημειωθεί, τέλος, ότι κάποιες μεταφράσεις του μυθιστορήματος, όπως η πρώτη γαλλική και η πρώτη γερμανική, διατηρούν τον τίτλο *Gil Blas*.

19 Βλ. ενδεικτικά R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σσ. 152-153, 169, J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 232-236, 241, και F. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σσ. 170, 177.

20 Για την επιρροή του Jouy στο συγγραφικό έργο του Bulgarin, βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 181 και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σσ. 129-159, 173.

21 Βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 241 και F. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σ. 177.

22 Περισσότερα για την υποδοχή του μυθιστορήματος από την κριτική και για τις παρωδίες του, βλ. J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 243 κ.ε., και R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, σσ. 201 κ.ε.

23 Ειδικότερα για την επέμβαση του Pushkin, βλ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σσ. 205-210.

24 Βλ. ενδεικτικά τη διατριβή: N. P. Vaslef, *Faddej V. Bulgarin: His Contribution to Nineteenth Century Russian Prose*, Harvard University Thesis, 1966. (Η πληροφορία προέρχεται από το F. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σ. 178). Σχετικά με την επίδραση του Bulgarin στον Γκόγκολ, βλ. G. H. Alkire, «Gogol and Bulgarin's *Ivan Vyzhigin*», *Slavic Review*, τόμ. 28, τεύχ. 2 (Ιούνιος 1969), σσ. 289-296. Για την επίδραση του Bulgarin στον Ντοστογιέφσκι και τον Τολστόι, βλ. Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σ. 62.

25 Βλ. π.χ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 199, και W. M. Todd, «Periodicals in literary life of the early nineteenth century», ό.π., σ. 51.

26 Th. de Bulgarin, *Ivan Wyzhigin ou le Gilblas Russe*, ό.π., τόμ. 1, σσ. vii-viii.

27 Ό.π., σ. viii.

28 Βλ. H. Tonnet, «Introduction», στον τόμο: Grégoire Palaiologue, *L'Homme aux mille mésaventures*, ό.π., σ. 14. Σχετι-

κά με την επιστολή αυτή ο Τοννιτ παραπέμπει στον τόμο: Ελένη Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος – ο διπλωμάτης*, Αθήνα, Εστία, 1984, σσ. 316, 406.

29 Η αναγγελία έγινε στις 31.12.1829 στη *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, έτος Ε'* (1830). (Βλ. Δ. Ζωγράφος, *Ιστορία της ελληνικής γεωργίας*, Αθήνα, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1989, τόμ. Α', σσ. 312-314, 316 και 317. Βλ. επίσης Γ. Φαρίνου, «Γρηγόριος Παλαιολόγος», ό.π., σ. 158).

30 Για τις ομοιότητες των σχετικών σκηνών με τον *Candide* του Βολταίρου, βλ. Η. Τοννιτ, «Οι γαλλικές επιδράσεις στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 183. Ομοιότητα εντοπίζεται και με τον *Στράτη Καλοπίχειρο*, το εκτενές έμμετρο αφηγηματικό κείμενο του Στέφ. Α. Κουμανούδη, ο ομώνυμος ήρωας του οποίου επίσης κατατάσσεται ως μισθοφόρος στον ρωσικό στρατό (Άσμα Ι', στ. 492-512). Ο Κουμανούδης όμως θεωρούσε τυχαία την ομοιότητα των επεισοδίων. (Βλ. Μ. Μητσού, *Στέφανο Κουμανούδη «Στράτη Καλοπίχειρος»*, Β': Ένα ποιητικό τεκμήριο αντολογοκρισίας, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2005, σ. 263. Οι παραπομπές στον *Στράτη Καλοπίχειρο* αφορούν την τρίτη έκδοση του 1901 που αναπαράγεται στον τόμο: Στέφανος Κουμανούδης, *Στράτης Καλοπίχειρος*, Α': Παράλληλη έκδοση, επιμ. Μ. Μητσού, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2005.)

31 Πρβλ. τη λιποψυχία του Στράτη (Άσμα Ι', στ. 721 κ.ε.).

32 Σε αντίθεση με τον *Ivan Vyzhigin*, στον *Πολυπαθή* τονίζεται η υπεροχή του τουρκικού ιππικού, που τελικά υπερισχύει στο πεδίο της μάχης. Ο Παλαιολόγος περιγράφει τα δύο στρατόπεδα ως εξής: «Οι ιππείς των [Τούρκων] προς τούτοις ήτον πολύ πλέον τολμηρότεροι απ' τους Κοζάκους και επιτηδειότεροι εις την ξιφομαχίαν από τους Γουσάρους. Όθεν

και επέπεσαν καθ' ημών με τόσην ορμήν ώστε έφεραν πολλήν ταραχήν κατ' αρχάς εις τας τάξεις μας. Αλλ' αμέσως ήνοιξαν αι γραμμαί μας, και τα όπισθεν αυτών ευρισκόμενα πυροβόλα έρριψαν κατά του εχθρικού ιππικού χάλαζαν πυρκαυστών σφαιρών, αι οποίαι τους έτρεψαν σε φυγή» (σ. 82). Στον *Ivan*, ο συγγραφέας παραδέχεται την επιδεξιότητα των τούρκων ιππέων (όπως και ο Παλαιολόγος): «Rendons justice à la cavalerie turque; elle l'emporte sur celle de presque tous les autres peuples dans l'art de gouverner un coursier, de manier les armes, de faire la guerre d'escarmouche et de combattre en duel [...]» (τόμ. 4, σ. 179). Ωστόσο, υποστηρίζει την υπεροχή των Ρώσων: «[...] bien que la bouillante valeur du cavalier turc ne puisse jamais résister à notre courage inébranlable et à la fermeté que nous déployons dans les attaques générales» (τόμ. 4, σσ. 179-180). Γι' αυτό και σε άλλο σημείο περιγράφει: «Nous tombâmes avec tant de promptitude sur les Turcs, qu'ils furent étourdis des nos coups redoublés; ils tirèrent quelques coups de fusil au hasard, et se mirent à crier *aman* (pardon) en mettant bas les armes» (τόμ. 4, σ. 171).

33 Πρβλ. *Στράτης Καλοπίχειρος*, Άσμα Ι', στ. 513-515: «Την αύριον ημέραν δεκαενεύς αυτόν/ παραλαβών αγροίκος, τον εδίδασκεν/ υβρίζων, πλήττων [...]», και παρακάτω ο ήρωας κάνει λόγο για την: «[...] εν στρατεία κακοπάθειαν/ και των προϊσταμένων το αισχροκερδές/ εις των τροφίμων τας ισχνάς διανομάς[...]» (Άσμα Ι', 528-530). Βλ. και Άσμα Ι', στ. 706-716.

34 Ανάλογες επισημάνσεις γίνονται και στον *Στράτη Καλοπίχειρο* (Άσμα Ι', στ. 500). Και ο *Ivan Vyzhigin* καρπώνεται λάφυρα από τους τούρκους πολεμιστές που

αιχμαλωτίζει, κάτι όμως το οποίο παρουσιάζεται ως πρωτοβουλία του γερο-ακόλουθου του Πετρόφ, την οποία μαθαίνει εκ των υστέρων (τόμ. 4, σσ. 195-197).

35 Πρβλ. τον επίσης φιλάργυρο και ψευδοευσεβή τοκιστή Χατζησωτήρη στον *Στράτη Καλοπίχειρο* (Άσμα Ε' και Στ').

36 Βλ. π.χ. βιβ. 1, κεφ. 1-7, βιβ. 2, κεφ. 9, βιβ. 3, κεφ. 1-5.

37 Το σχετικό απόσπασμα παρατίθεται στο Παράρτημα.

38 Σχετικά με το θέμα, βλ. Γ. Φαρίνου, «Γρηγόριος Παλαιολόγος», ό.π., σ. 161. Βλ. επίσης τις επισημάνσεις του Η. Tonnet στον τόμο: Grégoire Palaiologue, *L'Homme aux mille mésaventures*, ό.π., passim, και του Γ. Κεχαγιόγλου στον τόμο: Βασίλειος-Μιλτιάδης Νικολαΐδης, *Αλι-Χουρσιντ μπέης. Επεισόδιον της ελληνικής επαναστάσεως*, επιμ. Γ. Κεχαγιόγλου, Αθήνα, Νεφέλη, 2001, passim· Π. Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19ο αιώνα*, ό.π., σσ. 170-171, 174, και Π. Αποστολή, «Ένας Κωνσταντινουπολίτης μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Το *Esquisses de mœurs turques au XIXe siècle* (1827) του Γρηγορίου Παλαιολόγου. (Ιδεολογικές κατευθύνσεις και διακειμενικές προεκτάσεις)», Ανακοίνωση στο Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006), που έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα: <http://www.eens-congress.eu>.

39 Να προστεθεί εδώ και το αρνητικό πορτρέτο της Φαναριώτισσας συζύγου του φίλου του Φαβίνη Στεφάνου (σσ. 229-230).

40 Πρβλ. *Ivan Wyjighine*, τόμ. 2, σσ. 266, 267, 275 κ.ε., και *Ο πολυπαθής*, σσ. 83-84, 88, 103-4, 99 κ.ε., 22 κ.ε., 108 κ.ε.

41 Βλ. π.χ. *Gil Blas*, βιβ. 3, κεφ. 10-12, βιβ. 7, κεφ. 6-8, κ.α. Για τις αναφορές στο

χώρο του θεάτρου στον *Gil Blas* και τον *Πολυπαθή*, βλ. και Γ. Φαρίνου, «“Ελληνικός Ζιλβλάσιος;” Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 310.

42 Βλ. Grégoire Palaiologue, *L'Homme aux mille mésaventures*, ό.π., σσ. 609-610.

43 Βλ. *Ivan Wyzhigine*, τόμ. 3, κεφ. 312 (βλ. ιδίως σ. 349) [και τόμ. 1, κεφ. 10, ιδίως σ. 268], και *Πολυπαθής*, βιβ. 1, κεφ. 7 (βλ. ιδίως σ. 34). Για το θέμα της χαρτοπαιξίας στον *Ivan Vyzhigin*, βλ. Fr. Mocha, *Tadeusz Bulharyn (Faddej V. Bulgarin) 1789-1859*, ό.π., σ. 169.

44 Π.χ. και στα δύο κείμενα ως απαραίτητο προσόν των μελών της καλής κοινωνίας θεωρείται περισσότερο ο χορός παρά η ηθική ανατροφή: Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ivan: «[...] la danse, la langue française, une jolie tournure et la connaissance des usages du monde constituent tout la bagage scientifique de cette classe d'hommes» (τόμ. 1, σ. 295) [βλ. επίσης τόμ. 3, σσ. 196, 232 κ.ε.]. Ομοίως σημειώνει ο Φαβίνης: «Διότι να γίνω τέλειος έπρεπε να μάθω και χορόν· διότι έκτοτε ακόμη, νέος, όστις δεν εγνώριζε το Βάλσιον και το Καδρίλιον, ή τον Στρόβιλον και τον Αντίχορον [...] εθεωρείτο χωρίς ανατροφήν» (σ. 16). Βλ. και *Gil Blas*, βιβ. 12, κεφ. 5.

45 Εισάγεται μόλις στο 10ο βιβλίο του *Gil Blas* (κεφ. 8, 9), συνεχίζεται στο 11ο βιβλίο (κεφ. 1) και επανέρχεται στα δύο τελευταία κεφάλαια του έργου. Απαντά επίσης σε κάποιες ένθετες ιστορίες.

46 Υπό αυτή την έννοια, η εισαγωγή του θέματος του έρωτα στην ιστορία του κεντρικού ήρωα, που στον Lesage απαντά στις ιστορίες των δευτερευόντων προσώπων, συνιστά καινοτομία από μέρους του Παλαιολόγου, όπως σημειώνουν ο Tonnet («Οι γαλλικές επιδράσεις στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σσ. 182*,

186*) και η Φαρίνου («Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σσ. 301, 304, 305).

47 Βλ. Η. Tonnet, «Οι γαλλικές επιδράσεις στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 182*, Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 305, Γ. Φαρίνου, «Γρηγόριος Παλαιολόγος», ό.π., σσ. 164, 166, και Δημ. Τζιόβας, «Ο *πολυπαθής* του Γ. Παλαιολόγου ως εθνική αλληγορία», στον τόμο: *Μνήμη Άλκη Αγγέλου, Τα άφθονα σχήματα του παρελθόντος. Ζητήσεις της πολιτισμικής ιστορίας και της θεωρίας της λογοτεχνίας*, Πρακτικά Ι΄ Επιστημονικής Συνάντησης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (3-6 Οκτωβρίου 2002), Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2004, σσ. 191-198. Παρενθετικά να σημειωθεί εδώ ότι, σύμφωνα με τον Miller, το πικαρικό στοιχείο και το στοιχείο της μυθιστορίας στον *Gil Blas* συμφύρονται μόνο όταν ο ήρωας συναντά (στον δικό του κόσμο) έναν από τους (μυθιστορικούς) ήρωες των ένθετων αφηγήσεων (βλ. S. Miller, *The Picaresque Novel*, Cleveland, Case Western Reserve University Press, 1967, σ. 18). Ενώ, σύμφωνα με τον Wicks, σε κάθε πικαρικό κείμενο εμπεριέχεται εμμέσως και το στοιχείο της μυθιστορίας, ο *Gil Blas* είναι μάλλον μια μυθιστορία όπου εμμέσως εμπεριέχεται το πικαρικό στοιχείο. (Βλ. U. Wicks, *Picaresque Narrative, Picaresque Fictions. A Theory and Research Guide*. Connecticut, Greenwood Press, 1989, σ. 177).

48 Σχετικά με το θέμα αυτό η Φαρίνου υποστηρίζει ότι «ο συνδυασμός των δύο αυτών ειδών [στον *Πολυπαθή*] οδηγεί αρχικά στην παρωδία της μυθιστορίας και στο τέλος στην επικράτησή της» («Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 305), ενώ

αλλού σημειώνει ότι «το στοιχείο της μυθιστορίας [...] υφίσταται –παρωδημένο– και χρωματίζει και το τέλος του μυθιστορήματος» («Γρηγόριος Παλαιολόγος», ό.π., σ. 164).

49 Πρβλ. Γρ. Παλαιολόγος, *Ο ζωγράφος*, ό.π., σσ. 61-62.

50 Για την αναλογία του θέματος αυτού με τον *Candide*, βλ. Η. Tonnet, «Οι γαλλικές επιδράσεις στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σσ. 182*-183*.

51 Το απόσπασμα προέρχεται από τον πρόλογο (Predisloviye) της ρωσικής έκδοσης του *Ivan Vyzhigin*, και το παραθέτει ο Striedter (*Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σ. 242). Ο πρόλογος του συγγραφέα απουσιάζει από την πρώτη γαλλική μετάφραση.

52 Σχετικά με αυτό τον ισχυρισμό του Παλαιολόγου, εκτενή λόγο έχει ήδη κάνει η κριτική: βλ. Ά. Αγγέλου, «Το ρομάντσο του νεοελληνικού μυθιστορήματος», σσ. 108* κ.ε., Ά. Κατσιγιάννη, «Ένας άνισος αγώνας δρόμου. (Εκδοτικές πληροφορίες για τα πρώτα νεοελληνικά μυθιστορήματα)», στον τόμο: *Από τον Λέανδρο στο Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830-1990*, επιμ. Ν. Βαγενάς, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 1997, σσ. 31-41, και Π. Αποστολή, *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19ο αιώνα*, ό.π., σ. 187 κ.ε. Να προσθέσω μόνο εδώ την άποψη του Κουμανούδη, η οποία έχει πιστεύω τη σημασία της για τη σχετική συζήτηση: «Είναι μεν αληθές ότι είναι το πρώτον εις το είδος του παρ' ημίν αλλά δεν το επαινώ διότι και άσεμνα πολλά ήθη περιγράφει, ενώ δηλ. θέλει να είναι εικών πιστή της κοινωνίας [...]». (Παρατίθεται στον τόμο: Μ. Μητσού, *Στέφανον Κουμανούδη «Στράτης Καλοπχειρός», Β΄ Ένα ποιητικό τεκμήριο αυτολογοκρισίας*, ό.π., σ. 263).

53 Για μια αναλυτική διερεύνηση του ιδεολογικού υπόβαθρου του *Ivan Vyzhigin*, βλ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 168 κ.ε. (κυρίως σσ. 173-194), J. Striedter, *Der Schelmenroman in Russland*, ό.π., σσ. 238-242.

54 Βλ. Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σσ. 315-316, όπου και αναλυτικότερα στοιχεία σχετικά με το ιδεολογικό μήνυμα του *Πολυπαθούς*. Βλ. επίσης Δ. Τζιόβας, «Ο *πολυπαθής* του Γ. Παλαιολόγου ως εθνική αλληγορία», ό.π., σ. 193.

55 Βλ. π.χ. *Ivan Wyzhigine*, τόμ. 2, σσ. 292, 296, 297, τόμ. 3, σσ. 18, 19, 40, 42-44, τόμ. 4, σσ. 89, 393, και *Πολυπαθής*, σσ. 8, 37, 57, 59, 63, 75, 112 κ.ά.

56 Βλ. αναλυτικά R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 161 και Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π. σελ. 308 κ.ε.

57 Βλ. Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σελ. 318.

58 Βλ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 167.

59 Αντιθέτως, ευρύτερη είναι η χρήση κατασκευασμένων ονομάτων στον *Ζωγράφο*. Για τη σημασία των ονομάτων στον *Ζωγράφο*, βλ. Γ. Φαρίνου, «Γρηγόριος Παλαιολόγος», ό.π., σσ. 169-170.

60 Βλ. σχετικά Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 310.

61 Βλ. Γρ. Παλαιολόγος, *Ο Ζωγράφος*, ό.π., σ. 257.

62 Σχετικά με το αισιόδοξο πνεύμα του *Ivan Vyzhigin*, βλ. R. LeBlanc, *The Russianization of Gil Blas*, ό.π., σ. 168.

63 Βλ. και Γ. Φαρίνου, «Ελληνικός Ζιλβλάσιος;» Ο *πολυπαθής* του Γρ. Παλαιολόγου», ό.π., σ. 309, και Δ. Τζιόβας, «Ο *πολυπαθής* του Γ. Παλαιολόγου ως εθνική αλληγορία», ό.π., σ. 193.

64 Πρόκειται για έναν Εβραίο ο οποίος είχε ασπαστεί το Μωαμεθανισμό.

65 Παραθαλάσσια περιοχή στο σημερινό Μαυροβούνιο.

66 *Per fas et nefas* (λατ.): με δίκαιο ή άδικο τρόπο.

67 Στην αγγλική μετάφραση το χωρίο έχει ως εξής: «Among the Greeks, to call any one a Perote is synonymous with the term Jesuit among us» (Th. Bulgarin, *Ivan Vejeeghen or Life in Russia*, [μετ. George Ross], Λονδίνο, Whittaker Treacher and Co, 1831, τόμ. 1, σ. 243)

68 Πρβλ. μια παρόμοια σκηνή γύρω από το μαγκάλι (tandoor) στο: Thomas Hope, *Anastasius or Memoirs of a Greek, written at the close of the century*, Παρίσι, Baudry's Foreign library, 1831, τόμ. 1, σ. 55 και σημείωση στη σ. 413.

ABSTRACT

PERSA APOSTOLI: The second acknowledged model of Gr. Palaiologue's *O Polypathis* (1839): F. Bulgarin's *Ivan Vyzhigin* (1829)

FBulgarin is along with A. R. Lesage one of the writers who Gr. Palaiologue admits to have imitated when writing his novel, *O Polypathis*. The paper sheds light on the so far less thoroughly examined relation between the Greek *Gil Blas* and the Russian *Gil Blas*: Bulgarin's *Ivan Vyzhigin*. It points out the thematic, narrative, structural, ideological and other convergences and divergences between the two novels and concludes that both writers attempted to exploit Lesage's popular model in order to depict human manners. Furthermore, both Palaiologue and Bulgarin aspired to write the first *roman de mœurs* in their native languages.